

Székesfehérvári Szemle.

DOLGOZATOK

Székesfehérvár és Fejérmegye életéből.

1934.

I-II.

Juhász Józef:

Székesfehérvár eleste és Warkocs György hősi halála 1543-ban.

Dormuth Árpád:

A Vörösmarty család multja Fejérmegyében és Székesfehérvárott.

Muzeumi Értesítő:

MAROSI ARNOLD: Ásatás a bicskei kőkori telepen. Ásatás Előszállítás-Bajcsihegyen.

Kisebb közlemények:

MAROSI A.: A kispostagi bronzkori temető. — Dr. POLGÁR IVÁN: Római mérföldkő Kispostagról. MAROSI A.: A sóstói középkori temető. — A bicskei both- és richárdpusztai emléleletek. — A Bécsből visszakerült műkincsek és Székesfehérvár. Dr. KEPES JÁNOS: Muzeumunk Makort képe.

Hivatalos tudósítások:

A muzeumegyesület választmányi ülése. — A muzeum gyarapodása. — A Székesfehérvári Szemle új alakja.

A FEJÉRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI MUZEUMEGYESÜLET
KIADVÁNYA.

Székesfehérvár 1934.

ÁRA 2 P.

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE.

Szerkesztette: **MAROSI ARNOLD**
muzeumi igazgató

és

DORMUTH ÁRPÁD muzeumi titkár.

Kiadásért felelős: **Dr. KEPES JÁNOS**
ügyvezető alelnök.

Bognár utca 3.

A „Székesfehérvári Szemle” kiadásához a Muzeumegyesület **helybeli tagjaiból** adományaikkal hozzájárultak: *Dr. Kepes János* 10 pengő; *Gróf Széchenyi Viktor* 5 P.; *Dr. Csitáry G. Emil, Karl István* 4–4 P.; *Dr. Havranék József, Grohman Lajos* 3–3 P. Vit. Angyalffy Nándor, Akóts János, Akóts Gyula, Dr. Angeli Ödön, Almásy János, Andaházy Antal, Dr. Berzsenyi Zoltán, Bilkei Ferenc, Dr. Barth Rezső, Bokor Attila, Dr. Benedek Elek, Dr. Balassa Imréné, Csikós Andor, Csapi István, Csúcs István, Csecsinovits Gyula, Deák Pál, Deáky Hónor, Dieballa Mária, Dr. Eisenbarth Ferenc, Dr. Erdély Gyula, Freud Manó, Farkas László, Dr. Freud Zoltán, Farkas Sándor, Dr. Falvay Jenő, Gelb Adolf, Györgyi János, Héjj Testvérek, Horváthné és Rónainé, Dr. Halasi Lajos, Halász Géza, Halbich Győző, Dr. Hübner Audrás, Dr. Hajós Rezső, Dr. Heller Pál, Hekele István, Illés Károly, Dr. Ince Nándor, Irányi Kamill, Jancsó Sándor, Dr. Juhász Viktor, Dr. Kaltenecker Viktor, Keller Alajos, Klöckner József, Kelemen Árpád, Dr. Koroncay József, Knazovitzky Béla, Katona József, Dr. Köves Emil, Dr. Kováts Lajos, Kukorelly Béla, Korniss Boldizsár, Dr. Kisteleki Károly, Kézdi Kovács Béla, Kardos Jenő, Dr. Keller Károly, Dr. Köhler Jenő, Keresk. Csarnok, Kündig György, Kéri Nándor, Dr. Kováts Kálmán, Kisteleki István, Dr. Korniss Elemér, Kummel Béla, Kunoss Gyula, Dr. Lauschmann László, Dr. Láng Rezső, Lanzerits László, Lengyel Lajos, Lakatos Melania, Dr. Löwy Károly, Mátrai Rudolf, Dr. Mészöly Károly, Dr. Milosevits Miklós, Dr. Mohay Lajos, Manger Emil, Dr. Markvarth Rezső, Marschall Rafael, Máté Ferenc, Dr. Mészöly József, Magdics István, Miklós Géza, Majer Lipót, Máté László, Melcer Soma, Dr. Németh László, Dr. Neuhauser Imre, Námesy Medárd, Pásztori Sándor, Pfinn István, Polczer Gyula, Dr. Polgár Iván, Pótz Edgár, Pék János, Dr. Potyondy Imre, Dr. Pfeifer István, Peuser Lajos, Dr. Pattantyus A. János, Ruff Béla, Rauscher Béla, Radeczky Dezső, Rudbányai Imre, Schlammadinger Gyula, Schmidl Ferenc, Streda Antal, özv. Say Rudolfné, Schwartzbach Flóra, Streit Ferenc, Dr. Say Géza, Dr. Schlésinger Illés, özv. Dr. Say Móricné, Scheirich Antal, Dr. Schmöltz József, Szigethy B. Ödön, Szekeres János, Szathmáry Sándor, Dr. Szüts Gedeon, Dr. Szabó Elemér, Szirbek József, Dr. Takács Sándor, Dr. Takácsi Nagy Lóránd, Veichardt Valdemár, Valdhauszer Andor, Varga Jenő, Vantsár Dezső, Vadász József, Vondra Alajos, Zimándi Benő; 2–2 P.-t. Fogadják tagjaink ezúton az Egyesület köszönetét.

A **vidéki tagokhoz** jelen számunkhoz mellékelt felhívás és utalvány kíséretében fordulunk, kérvén őket, hogy helyismeretünk ápolását előmozdító tudományos kiadványainkhoz (Székesfehérvári Szemle) adományaikkal hozzájárulni sziveskedjenek. A kiadás költségeinek fedezésére legalább 2 P. támogatást kérünk.

377/1936

Székesfehérvár eleste és Warkocs György hősi halála 1543-ban.

I. Előzmények.

ASZERENCSÉTLÉN MOHÁCSI CSATAVESZTÉS után a magyarság minden erejét a trónbetöltés ügye foglalta le. A királykérdés a legváltóságosabb időszakban pártokra szakította a nemzetet. Az egyik tábor, a köznemesség nagy tömege, amely szilárdan ragaszkodott az 1505-iki rákosi végzésekhez és szalmalángszerű nagy nemzeti megmozdulással fordult minden ellen, ami idegen, s külsőségekkel is kifejezte az ősi szittya szokásokhoz való visszatérését, Zápolyai János személyében nemzeti királyt választott.¹⁾ Ugyanekkor a főleg főnemesekből, főpapokból, valamint az országos méltóságok viselőiből és II. Lajos udvari embereiből álló másik párt is szervezkedett és Habsburg Ferdinánd főherceget ismerte el Magyarország királyának, azt remélve, hogy így biztosítja egyrészt a német birodalom segítségét, másrészt az osztrák tartományok, támogatását a török ellenében.

A kettős királyválasztást évekig tartó polgárháború követte, amely alatt Székesfehérvár Ferdinánd király rövid ideig tartó birtoklásától eltekintve, Zápolyai kezén volt. A két király küzdelmeit befejező váradai béke (1538.) is János király kezén hagyta. Ez ugyanis a tényleges birtoklást szentesítette, de elvben biztosította az ország egységét, amennyiben kimondotta, hogy János király halála után bizonyos feltételek mellett az egész országnak Ferdinánd uralma alatt kell egyesülnie. Zápolyai 1540 nyarán meghalt, azonban a váradai békének az ország egyesülésére vonatkozó rendelkezése nem valósult meg. Ugyanis Fráter György, az elhunyt király leghetetségesebb híve és a csecsemő Zápolyai J. Zsigmond gyámja, nem volt hajlandó addig átadni a kezében lévő országrészeket, amíg Ferdinánd a váradai békében kikötött feltételeket nem teljesíti és elegendő biztosítékot nem nyújt arra nézve, hogy az országot egy esetleges török támadás esetén megvédelmezi. Ugyanekkor Ferdinánd Thurzó Elek helytartó ismételt ösztönzéseire sem tudta magát János király halála után gyors és erélyes fellépésre határozni és így időt engedett Fráter Györgynek Buda és Székesfehérvár megerősítésére.²⁾

¹⁾ A mohácsi csata utáni nagy nemzeti megmozdulásra Szekfű Gy: Magyar történet. IV. 7.

²⁾ Lukinich I.: Erdély területi változásai. 16.

Mégis egy nem várt esemény hamarosan Ferdinánd birtokába juttatta Székesfehérvár városát. Amikor ugyanis Fráter Györgyék a király tetemét Fehérvárra hozták és 1540 szept. vége felé az itteni bazilikában eltemették, már a bomlás jelei mutatkoztak a Zápolyai-párt kebelében. Az elhunyt király magyarországi és erdélyi hiveinek egy csoportja, amelynek Fráter György és Petrovics Péter voltak a vezérei, a kis János Zsigmondnak szerette volna biztosítani a magyar trónt. Ezzel szemben a másik töredék, Frangepán Ferenc kalocsai érsekkel és Perényi Péterrel az élén, a váradi békének az ország egyesítésére vonatkozó pontját azonnal végre akarták hajtani.³⁾

Ehhez az utóbbi csoporthoz tartozott János király egykori személynöke, a Zápolyai-párt egyik legagilisabb tagja, Váraljai Szaniszló fehérvári prépost is, aki Thurzó Elek közvetítésével már 1540 szept. közepén felajánlotta szolgálatait Ferdinánd királynak. Ugyanekkor megígérte azt is, hogy a saját költségén 100 könnyű fegyverzetű lovast és 200 gyalogost fog tartani a vár védelmére, ha feltételeit teljesítik. Mivel pedig Fráter György bizalmát bírja, ki tudja eszközölni, hogy a vár védelmét rábizzák. Ferdinánd örömmel teljesítette a prépost feltételeit, aki 1540 dec. 16-án a téli szállásra Fehérvárra vonult és szintén Ferdinándhoz hajló Perényi Péter segítségével könnyen átjászotta a várost a német hadak fővezérének, Fels Lénárdnak a kezére.⁴⁾

Szaniszló prépost jutalmul 1541 okt. 20-án megkapta a pécsi püspökséget úgy, hogy e mellett a fehérvári prépostságot is megtarthatta.⁵⁾ A városi polgársággal szemben is gyakorolta Ferdinánd királyi jóindulatát. Így 1541. jún. 15-én a polgároknak adta a hűtlenségbe esett Baranyay Mátyás és endrédi Somogyi Péter váli, velencei, verebi és tabajdi birtokrészeit. Továbbá mivel Palota várának féktelen és még mindig Zápolyai-párti uraitól, a Podmaniczkyaktól, sok kárt szenvedtek, kárpótlásul és érdemeik jutalmul megengedte nekik, hogy Csór, Kúti, Gyón és Isztimér birtokokat, amelyek Palota várához tartoznak s melyeket a Podmaniczkyak jogtalanul tartanak maguknál, elfoglalhatják és jövedelmeiket élvezhetik mindaddig, amíg őfelsége Palota várát a lázadóktól valahogyan vissza nem foglalja. Amikor pedig majd a visszafoglalás megtörténik, a polgárok az említett javakat a hú Mór Lászlónak adják vissza, mert előzőleg is az övé voltak.⁶⁾

A polgárság nagy része azonban a királyi jóindulat számos megnyilatkozása ellenére sem tudott megbarátkozni Ferdinánd

³⁾ Fraknoi V.: A magyar országgyűlések története. II. 74.

⁴⁾ Lukinich I. id. m. 23. — Károly J.: Fejér vm. története. II. 262. Engel, J. Chr.: Gesch. d. ungrischen Reichs. Wien, 1834. IV. 71.

⁵⁾ Századok, 1910. 291 — Sebestyén J.: A székesfehérvári prépostság stb. 40.

⁶⁾ Fejérmege levéltára.: Acta Politica. Fasc. I. nr. 15./1693.

uralmával. A fehérváriak nagy többsége megőrizte a Zápolyai-család iránti hűségét és ellenséges indulattal viseltetett azokkal szemben, akik a várost Ferdinánd kezére játszották. A német őrséggel is össze-összetűztek. Így 1542 telén is összevesztek, mely alkalommal sok német katona életét veszlette.⁷⁾

Sokkal nagyobb baj volt azonban, hogy a török hallani sem akart Ferdinánd magyarországi uralmáról és a két országrész egyesüléséről. Szolimán magyarországi politikájának alaptétele volt az ország két részre osztásának állandósítása, nehogy ismét egységes magyar nemzet állja útját hódító szándékainak. Ezt a politikát veszélyeztették a váradi béke pontjai, majd János király halála után Ferdinándnak az egész ország megszerzésére irányuló törekvései. A szultán tehát elhatározta, hogy Budának és az ország közepének elfoglalásával éket ver Magyarország keleti és nyugati részei közé és így ezek egyesülését lehetetlenné teszi.

Már 1541 elején híre járt, hogy a szultán nem akarja János király fiának hagyni az országot, ha csak meg nem kapja Budát, Pécsét és Székesfehérvárt.⁸⁾ Városunk ekkor már Ferdinánd kezén volt és hiába igyekezett visszafoglalni a 8000 lovassal a város közelében tartózkodó Mehemed belgrádi bég, Török Bálint ugyan hozzácsatlakozott, de a más felől ide rendelt török csapatok a nagy hősesé miatt nem tudtak Fehérvárig eljutni.⁹⁾ Így egyelőre Székesfehérvár megmenekült a török uralomtól, de miután 1541 nyarán Szolimán csellel hatalmába kerítette Buda várát, a törökök támadásának még jobban ki volt téve. Ez év végén is rohamot intéztek a város ellen, sok embert megöltek és számosat megsebesítettek.¹⁰⁾

Mindezek a körülmények azt bizonyították, hogy a szultán nem hagyja Székesfehérvárt Ferdinánd birtokában. Szolimán magának Ferdinándnak is megírta, amidőn Buda török kézre jutása után békét kért tőle, hogy a béke fejében a múlt télen elfoglalt váraknak, Székesfehérvárnak, Visegrádnak, Tatának és Esztergomnak átadását követeli.¹¹⁾ A feltételeket Ferdinánd természetesen nem fogadta el, hiszen tudta, hogy az ország tekintélyes részének birtoka függ ezeknek a városoknak birtokától. Inkább arra törekedett, hogy Budát visszafoglalja és e célból sikerült is neki mintegy 80000 emberből álló birodalmi hadat kieszközölni a török ellen. Azonban a sereg fővezérévé kinevezett Brandenburgi Joachim őrgróf Buda visszafoglalását meg sem kísérelte, hanem Pest sikertelen ostroma után seregét haza engedte. Pedig a had minden-

7) Verancsics-féle magyar krónika: Monum. Hung. Hist. Script. III. 84.

8) Történelmi Tár, 1905. 343.

9) Monum. Hung. Hist. Okmánytárak XVI. 205.

10) Történelmi Tár, 1905. 345.

11) Károlyi Á.: A német birodalom hadi vállalata Magyarországon 1542-ben. — Századok, 1880. 361.

nel bőven el volt látva, csak „hiányzott egy jó agyvelő, mely azt jól vezérelje“ — írta Ferdinánd a császárnak.¹²⁾

Tehát a vállalatnak semmi eredménye sem lett, viszont a szultánt szörnyen felingerelte. Meg is írta Fráter Györgynek, hogy „áprilisban olyan sereggel indul meg az országba, amelynek terjedelme hasonló lesz a tenger vizéhez; mert Ferdinánd, a gonosz lélektől indítottván, Pestet újabban vívatá; de az Isten mérget vetett a németek torkába.“¹³⁾ Hadjáratának célja ezuttal a Dunántúl keleti részének, Pécs, Szekszárd, Siklós, Valpó, Székesfehérvár, Esztergom és Tata várának elfoglalása volt.

II. Warkocs György származása.

Ferdinánd király tisztában volt Székesfehérvár fontosságával, ezért mindent elkövetett, hogy a város sikeresen ellen tudjon állni a török támadásának. A vár főkapitányává is kipróbált régi vitézét: nobsiczi Warkocs György tanácsost nevezte ki.

Warkocs György idegen eredetű, de megmagyarosodott családból származott. Apja, Kristóf a XVI. század második felében Sziléziából vándorolt be hozzánk Hedvig tescheni hercegnővel, Zápolyai István nejevel. Kedvelt embere volt a hercegnőnek, aki őt a késmárki kapitányságra emelte és birtokokkal adományozta meg. Warkocs Kristóf ezután magyar nemességét szerzett és birtokait folyton gyarapította. 1496-ban már mint svábfalvi (Szepes m.) birtokos szerepel, 1504-ben ugyancsak Svábfalván zálogjogon megszerzi Svábfalvi Henrik birtokát.¹⁴⁾

Ezenkívül házassága is tekintélyes vagyonhoz juttatta. Háromszor nősült, mindig a legelőkelőbb magyar főúri családokból, amennyiben legelőször Tarczay Katalint, Tarczay Tamás leányát, azután Bebek Margitot és végül homonnai Drugeth Borbálát vette feleségül. Első feleségére szép örökség várt, amelyet azonban Tarczay Milós, Katalin fivére, vonakodott kiadni. Az ügyet választott bírákra bízta, de Warkocs nem várta meg a hosszú peres eljárás végét, hanem erőszakkal elfoglalta a Késmárk közelében fekvő Tarczay-javakat, nevezetesen Krompachot, Keresztfalvát, Nagyórt (szászosan Nehre, tótul Strázska), Bélát és Pusztaerdőfalvát. Végre 1511-ben Zápolyai György szepesi főispán közbenjárására megegyezés jött létre a felek között. Ebben Warkocsné elismerte, hogy az őt illető leánynegyedet megkapta, viszont Tarczay Miklós belenyugodott abba, hogy a lefoglalt javakat Warkocs és gyermekei bírják, amíg élnek, haláluk után azonban visszaszállnak Tarczayra.¹⁵⁾

¹²⁾ Hatvani M.: Brüsszeli okmánytár. II. 57.

¹³⁾ Horváth M.: M. o. története. IV. 155.

¹⁴⁾ Iványi B.: A Máriássy-család levéltára. 81.

¹⁵⁾ Századok, 1894. 730.

1517-ben ismét birtokot szerez Warkocs Kristóf, tudniillik ekkor vette meg Svábi Gáspártól 2000 forintot a Szepesmegyében fekvő Sváb birtokot.¹⁶⁾

A régebbi geneológusok szerint 1520 febr. 9-én halt meg és a késmárki templomban temették el.¹⁷⁾ Ez azonban nem valószínű, mert 1527 máj. 7. Pál lócsei bíró arról értesíti Melczer Menyhért eperjesi bírót, hogy a németek már Rózsahegyén vannak, és hogy Warkocs Kristóf bevette Késmárkot.¹⁸⁾ Öt gyermeke maradt: Menyhért, Gáspár, György, Margit, Bebek Ferencné és Borbála, homonnai Drugeth Gáborné.

Székesfehérvár hős védője tehát Warkocs Kristóf legfiatalabb fia volt, aki legelőször 1511-ben fordul elő oklevélileg.¹⁹⁾ Ifjúságáról semmit sem tudunk. Az is ismeretlen előttünk, hogy mint a Zápolyaiaknak lekötelezett család tagja, hogyan került Ferdinánd szolgálatába. Különben a család 1526 után is hű maradt a Zápolyaiakhoz, amiért is Ferdinánd király javaikat elkobozta és gradeczi Horváth-Stansith Márknak adományozta.²⁰⁾

Warkocs György 1540 végén tűnik fel Ferdinánd szolgálatában, mint a pesti német őrség parancsnoka. Ismeretes, hogy Ferdinánd király 1540 októberében Félis Lénárd vezetésével hadsereget küldött Buda elfoglalására. Budát azonban Fráter György megvédelte a császáriak ellen, úgy, hogy Felsnek csupán Pestet sikerült elfoglalnia. Az ide helyezett három zászlóalj német katonának lett parancsnoka Warkocs György.²¹⁾

Ezután nemsokára Izabella királyné türelhetlennek tartotta tovább Fráter György gyámságát, ezért 1541 februárjában Bebek Imre által megízente Ferdinándnak, hogy kész átadni Buda várát. Ha a barát ellenkezne, kész őt elfogatni, sőt megöletni is, ha Ferdinánd ehhez segítséget ad. Kérte tehát a királyt, hogy a Warkocs gondjaira bízott pesti őrségnek ilyen irányban utasítást adjon, ő majd az őrséget valamelyik kapun beengedi a várba.²²⁾

Azonban Fráter György ébersége Izabella minden cselszövényét meghiúsította. 1541 tavaszán pedig a Duna-Tisza közén táborozó törököket hívta segítségül és ezekkel Pestet vívatta. A pesti őrség azonban, miután Nyáry Ferenc és Horváth Bertalan magyarjaival is erősödött, Warkocs György vezetésével vitézül visszaverte a török ostromot.²³⁾ Ez év nyarán Roggendorf főve-

¹⁶⁾ Iványi B. id. m. 90.

¹⁷⁾ Kézirat a M. N. Múzeum kéziratárában 2004. Quart. Hung.

¹⁸⁾ Közlemények Szepes vm. multjából. II. 134.

¹⁹⁾ Századok, 1894. 730.

²⁰⁾ Történelmi Tár, 1878. 179—180.

²¹⁾ Horváth M.: M. o. történelme. III. 137.

²²⁾ Horváth M.: M. o. tört. III. 139. — Szalay L.: M. o. tört. IV. 223.

²³⁾ Horváth M. III. 140. — Szalay L. IV. 230.

zérlete alatt igyekezett egy nagyobb német sereg Budát bevenni. Júniusban a budai polgárok egy része összeesküvést szőtt Fráter György ellen és a várat bizonyos feltételek mellett Roggendorf kezére akarta játszani. Ezeket a feltételeket Roggendorf a magyar urak közül csupán Warkocs Györggyel közölte, mert iránta viseltetett a legnagyobb bizalommal.²⁴⁾

Fráter Györgynek sikerült a veszélyt ismét elhárítani. Nemsokára ezután megérkezett Szolimán szultán előhada, amely Roggendorf seregét, amikor aug. 21. éjjelén Pestre akart átkelni, teljesen megsemmisítette. Ugyanekkor a török Pestet is megtámadta és elfoglalta. A véres éjszakán, amelyen a fővezér ügyetlensége miatt 1600 ember veszítette életét, Warkocs Györgynek sikerült megmenekülnie. Vitészségével és bátorságával azonban ekkor már akkora hírnevet szerzett magának, hogy amikor Ferdinánd 1543 elején biztos tudósításokat kapott a Szultán támadó szándékáról, a nagyfontosságú Székesfehérvár védelmével őt bízta meg.

III. Székesfehérvár az ostrom előtt.

Székesfehérvár megtartása két okból volt fontos Ferdinándra nézve: először nagy terület birtoka függött a város birtokától, másodszor ha ez a város is török kézre kerül, szabaddá válik az út az ellenség számára Bécs felé. Ezért igyekezett a várost mindenképpen védhető állapotba helyezni. Ez különben nem volt nehéz, mivel a várost majdnem egészen víz és mocsár vette körül. Két vagy három helyen meg lehetett szárazföldrön is közelíteni, ezért szükség volt védőművek emelésére is.

A fallal körülvett városok úgy, ahogy voltak, nem állhattak már ellen a török támadásának, ezért át kellett őket alakítani. Egyrészt a falakat építették át az akkori tűzérési viszonyoknak megfelelően, másrészt széles és mély árkokat, sáncokat vontak a várfalakon kívül, hogy így nehezsé a ellenség számára a várfalak megközelítését. Az árkok előtt magas töltéseket emelnek, hogy az ellenség ágyúival ne lőhesse derékban a falakat, viszont bent a várban ágyútelepek felállítására alkalmas magaslatokat létesítenek.²⁵⁾

A magyarországi várak nagyarányú átalakítása 1541-ben kezdődött meg Buda eleste után. Természetesen rendszeres átalakítási munkálatok elvégzéséhez hosszabb időre lett volna szükség. Ahol erre nem volt idő, ott csak hirtelenében a legfontosabb munkát végezték el. Így Székesfehérváron is, ahol a külső véd-

²⁴⁾ Szalay L. IV. 230.

²⁵⁾ Pataki Vidor: A XVI. századi várépítés Magyarországon. – A bécsi magy. tört. intézet évkönyve. I. 98.

műveket, sáncokat, árkokat igyekeztek a törökök megérkezése előtt elkészíteni.²⁶⁾

Továbbá az egyik külvárosban, amelyet szintén árkokkal és töltésekkel erősítettek meg, az itt álló kolostor templomát erődde alakították át.²⁷⁾ Azután ellátták a várat bőven élelemmel, hogy az őrség hosszabb ostrom esetén se szenvedjen szüksége.

A király Warkocs György vezérlete alatt mintegy 5—6000 főnyi magyarokból, németekből, olaszokból, spanyolokból, portugálokból és csehekből álló őrséget rendelt a város védelmére. A magyarok vezérei közül különösen kitűntek Werbőczy Imre, Kápolnay Ferenc és Istvánffy István, valamennyien sok csatában megfordult híres vitézek. Werbőczy Imre, a hírneves Werbőczy István fia, atyja halála után azonnal átpártolt Ferdinándhoz és már 1542-ben résztvett huszárjaival együtt a német birodalmi hadnak Buda elleni vállalatában. Szolimán jelen 1543-iki hadjárata folyamán is harcolt már Pécs és Szekszárd várában. Miután ezek a Szultán hatalmába kerültek, Kápolnay Ferencsel együtt, aki valószínű réme volt a töröknek, 600—600 huszár élén jöttek Fehérvár védelmére.

Az idegen zsoldosok közül a németeknek Ottó von Diskau kapitány volt a parancsnoka, aki már az 1542-ki hadjárat alkalmával is fontos szerepet játszott.²⁸⁾ A Győrnél táborozó olaszokból egy ezredet gróf Torrielló Fülöp vezérlete alatt küldöttek Fehérvárra.

A katonaság azonban csak lassan gyülekezik a városban. Verallo pápai nuncius május 28-án is, amikor a szultán már Valpót ostromolta, arról panaszkodik, hogy még mindig nincs elegendő őrség a várban.²⁹⁾ Különösen az olaszokkal volt baj. Amikor ugyanis már együtt voltak Bécsben a Fehérvár megsegítésére küldendő csapatok, az olaszok vonakodtak addig elindulni, amíg legalább két havi zsoldjukat még nem kapják, nehogy a várban szükségét kelljen szenvedniök.³⁰⁾ Végre júl. 20. körül a 2000 német és 1000 cseh gyalogossal együtt utra keltek, de még a hónap végén sem voltak Fehérváron.³¹⁾ Maga Warkocs sem tartózkodott ekkor még a várban, mert még júl. 21-én is

²⁶⁾ Verancsics-krónika: „az német király igen csináltatja, erősíti Székesfehérvárot, hanttal, töltésekkel, árkokkal terek császár ellen.» — Monum. Hung. Hist. Script. III. 86.

²⁷⁾ Stella: „Nostri . . . unum suburbium, operibus, de ipso oppidulo parum solliciti, fossis et vallo validissimo muniverant. Erat ad haec eo loco monasterium quoddam ejus templum et turrim, pro arce, in ipsis munimentis constituerant“ — Schwandtner: Scriptores. 1764. kiadás II. k. 379.

²⁸⁾ Századok, 1905. 366.

²⁹⁾ Monumenta Hung. Hist. Dipl. XVI. 169.

³⁰⁾ U. ott. 171.

³¹⁾ U. ott.

Görzben volt Königsberg Honoriussal és Teufel Rézmánnal együtt.³²⁾

Pedig ekkor már az ellenséges hadak is feltűntek a város körül. Amíg ugyanis a szultán Siklós bevétele után derékhadával Buda felé vonult, portyázó hadai az útba eső kisebb várakat, mint Pécsvárad, Szászvár, Ozora, Dombó, Palota stb. foglalták el. Ezek a portyázó török és tatár seregek júl. 21-én a Sóstótól nem messze ütöttek tábort, de még ugyanazon a napon tovább vonultak Pátka irányában Esztergom felé.³³⁾

Állítólag a szultán már ekkor megadásra szólította a várat, de a polgárok megizenték Szolimánnak, hogy mivel a féktelen urak erőszakosságai miatt már úgymint sokat szenvedtek, készséggel megnyitják előtte a város kapuit, mihelyt Esztergom és más várak elfoglalása után visszatér.³⁴⁾ Szolimán tehát egyelőre nem bántotta Székesfehérvárt, hanem júl. 22-én nagy pompával bevonult Budára, azután Esztergom ostromához fogott. Itt ismét megjelentek a fehérváriak küldöttei a polgárság izenetével: »mi a padisah szolgái vagyunk, ha majd szerencsésen odaérkezik, el tudunk banni a közöttünk levő németekkel.«³⁵⁾

A szultán azonban kémei másról győzték meg. Júl. 28-án Fehérvár alatt elfogtak egy páncélos vitézt, aki azt állította, hogy a várban 13000 bátor katona tartózkodik, akik egykönnyen nem adják meg magukat.³⁶⁾ Ha ez túlzás is volt, azt biztosan megtudta Szolimán, hogy a Bécsből küldött 4000 válogatott vitéz már közeledik a városhoz. Ezek feltartóztatására Mohammed basa kapott megbízatást, de a basa hírüket sem hallotta, amely körülmény a világhódító szultánt nagyon nyugtalanította.³⁷⁾ Mindazonáltal Esztergom elfoglalása után augusztus közepén a török basák a budai bírót küldték Fehérvárra, hogy a polgárokat a város átadására szólítsa fel. Megizenték egyúttal azt is, hogy ha négy napon belül meg nem adják magukat, rendszeres ostrom alá veszik a várost és e célból a Dunán szállított ágyúkat Adonynál kirakják és innen szározon viszik tovább Fehérvár felé.³⁸⁾

A felhívásnak azonban nem lett eredménye, mert ekkor már a várban voltak a Bécsből küldött segélycsapatok, továbbá maga Warkócs György főkapitány is, akinek még a megszállás előtt néhány nappal sikerült a városba bejutni 50 nehéz lovassal együtt. Warkócs a rendelkezésére álló néhány napot különösen a külváros megerősítésére használta fel, mert a belső várat leginkább

32) Századok, 1910. 393. l. jegyz.

33) U. ott. 392. l.

34) Monum. Hung. Hist. Script. II. 238. [Veranesius]

35) Thury: Török történetirók. II. 322.

36) U. ott. 337.

37) U. ott. 333.

38) Ally Boldizsár lovaskapitány aug. 17. levele Fehérvárról Monum. Hung. Hist. Diplom. XVI. 175.

innen fenyegette veszély.³⁹⁾ Így a vár is, meg őrsége is teljesen felkészülten várta az ellenség megérkezését.

A székesfehérvári (Várkapu-u.) emlék Warkocs szobra.
Tervezte Erdélyi Dezső szobrászművész.

IV. Az ostrom.

Az egykorúak szerint körülbelül 20.000 lélek volt a városban, amikor a török az ostromot megkezdte.⁴⁰⁾ Az őrségen és a polgárságon kívül nagy számmal voltak itt a környékről ide menekült lakosok, úgyhogy 10—12000 fegyverfogható ember tartózkodott városunkban. Ez a tömeg ilyen erős várat hosszú ideig

³⁹⁾ Horváth M.: M. o. tört. III. 158.

⁴⁰⁾ Monum. Hung. Híst. II. oszt. Diplom. XVI. k. 179.

tarthatta volna, sajnos azonban a sok nemzetiségű katonaság, meg a polgárság körében is hiányzott az egyetértés, különösen az ostrom végén, a legválságosabb pillanatokban.

A szultáni sátorral előre küldött török-tatár hadak már aug. 20-án heves csatát vívtak a védőkkel. Amikor az ellenség megérkezett, a mieink egy a városon kívül levő templomot aláaknáznak és azt szinlelték, mintha a templomot tartani akarnák. Később azonban visszavonultak, mire az épület egyszerre megtelt törökkel. Ekkor azonban a védők a templomot a benne levő törökökkel együtt levegőbe röpítették.⁴¹⁾

Augusztus 21-én maga a szultán is a város közelébe érkezett és a Sóstó mellett ütött tábort. Egyenlőre azonban az igazi ostrom nem kezdődhetett meg, mer a törökök ostromágyúí még nem érkeztek meg Budáról, viszont a védők heves ágyúzásokkal nagy pusztítást okoztak az ostromlók soraiban. Azon az oldalon ugyanis, ahonnan a várost szárazon is meg lehetett közelíteni, a védők földből hatalmas sáncokat emeltek, és innen sűrű ágyú- és puskatűzzel fogadták az ellenséget, ha az a város közelébe igyekezett jutni. Így aug. 23-án is, amikor a törökök hiába kísérelték meg a külső védműveken való áttörést. A kíséreltet az ostromlók soraiból sok áldozatot követelt, ami a törököt óvatosabbá tette. Ettől kezdve tartózkodott a támadástól és inkább az ostromművek, sáncok, árkok, aknák elkészítésével és ágyúk felvontatásával foglalatzkodott. A mieink mindenképpen igyekeztek megzavarni az ellenség munkáját, de a törökök így is készen lettek az ostromművekkel már aug. 27-én, ami most már az igazi ostromot lehetővé tette.

Warkocs erősen bízott abban, hogy a várost meg tudja védelmezni a török ellen, és ennek a reményének adott kifejezést Bécsbe küldött leveleiben is.⁴²⁾ Az ostrom a védőkre nézve valóban szerencsésen indult. Az első általános támadást 28-án reggel egy keddi napon indította Khoszrev basa. Ekkor már a külvárost védő árkok tele voltak a rommá lőtt falak törmelékeivel. Magukon a falakon hatalmas rések tátongtak, amelyeket ezrével lepett el az ellenség. A mieink azonban szilárdan tartották állásaikat és ezen a napon kétszer verték vissza a törökök támadását. Segítettek a katonáknak a környékről bemenekült lakosok és a jobb érzésű városi polgárok. Sőt a nők is, miként később az egriek, önfeláldozó vitézséggel vettek részt a védelemben. Másnap szerdán aug. 29-én Khoszrev és Rusztem basák csapatainak együttes támadását is visszaverte Warkocs György. Erre a törökök elhárították, hogy addig nem támadnak, amíg a falakat annyira össze

⁴¹⁾ U. ott.

⁴²⁾ U. ott.

nem rombolják, hogy egyszerre két oldalról nem támadhatnak. Így egy napos szünet következett, amelyen csak heves tüzéségi harc folyt mindkét oldalról.

Ezalatt azonban a várban szomorú dolgok történtek. Felbomlott az a példás egyetértés, amely eddig a védelem sikerét biztosította. A három roham visszaverése a védők felének életébe került. A Ferdinánd uralmáért különben sem nagyon lelkesedő polgárságot csüggedés szállta meg. Az elmúlt hetek eseményei arról győzhették meg őket, hogy Ferdinánd nem képes megvédeni az országot. Kardcsapás nélkül jut az ellenség kezére Pécs, amely az egykorú török historikus szerint »paradicsomhoz hasonló régi és nagy város, melynek egész környéke kert és rózsaliget.« Az ide küldött idegen zsoldosok gyávasága miatt elvesztett Esztergom és Tata s most rajtuk a sor. Napok óta dúlt már a harc az őskoronázó városért, amelyről a szóvirágokat kedvelő keleti történetíró azt mondja, hogy »bástyái a hetedik égbe nyúltak és a fiastyukkal érintkeztek«, amelynek sorsa szintén meg volt pecsételve, mert segítséget sehonnan sem remélhettek. A királynak nincs serege, amellyel felmenthetné őket az ostrom alól, császári bátyja pedig a helyett, hogy Magyarország segítségére sietett volna, Flandriába ment.

Nem csoda tehát, ha ilyen körülmények között a polgárság a reménytelen harc helyett a megadást óhajtotta. Aug. 31-én pénteken, mialatt a megerősített külváros falainál rövid ideig tartó küzdelem folyt, azalatt a városi lakosság legszükségesebb holmiját összecsomagolta és el akarta hagyni a várost, de a katonaság fegyverrel visszahajtotta. Közben az egyik csapatvezér bent a várban arra akarta rábírní az őrséget, hogy ne harcoljanak tovább, hanem adják át a várat a töröknek. A bátrabbak azonban a tervet visszautasították és azt válaszolták: »Mit félsz a töröktől? majd elbánunk mi vele!« A spanyolok pedig, akik az olaszokkal együtt rettentően gyűlölték a pogányt, rárohantak és összevagdalták.

Az egyenetlenség már nagy méreteket öltött a vallási és politikai tekintetben is meghasonlott polgárság és a soknyelvű katonaság körében, amikor elérkezett Székesfehérvár végzetes napja, a kritikus szept. 2-ika. A szultán előző nap kiadta a parancsot, hogy 2-án, amely akkor vasárnapra esett, kora reggel általános rohamot intézzenek a város ellen. Egyuttal nagy jutalmat helyezett kilátásba azoknak, akik elsőknek jutnak fel a falakra, a várost pedig szabad rablásra átengedte a seregnek.

Szept. 2-át megelőző éjjelen szokatlanul sűrű köd nehezedett a mocsaras vidékre. Kora hajnalban a köd leple alatt az ellenség ezrei szép csendben megindultak a város felé. Észrevétlenül keresztüljutottak a külső védővonalakon, és mire a felkelő nap sugarai

bearanyozták az őskoronázó várost, belül voltak a megerősített külváros összerombolt falain. Ekkor a janicsárok vérszomjas tömegének iszonyú ordítása mellett medördültek az ellenség ágyúi és a mindent elseprő áradat megrohanta a védőket. Ezalatt a szultán sátorában buzgón imádkozott a győzelemért és izgalmában »ragyogó szemeknek áldott könnyei fényes arcára peregtek.«

A meglepett védőket a veszély komolysága kétszeres vitézségre bírja. Irtózatos öldökléssel folyik a küzdelem. Warkocs mindenütt ott van és lelket igyekszik önteni a csüggedőkbe, hogy a reménytelen csata sorsán változtasson. Hiába minden, kised serege egyre fogy. Bár a rések előtt az ellenség holttesteiből halmokat emelt a védők vitézsége, még mindig tízszeres túlerővel álltak szemben. Tehát nem maradt más hátra, mint hogy a külvárost feladják és életüket mentseék, ha lehet. Sokan a környező mocsarak rejtett zúgait keresték fel, de hasztalan, mert a szultán gátak emelésével kiszárította a mocsarakat, így az ellenség itt is felkereshette és vagy levágta, vagy fogságba vetette őket.

Warkocs az idegen lovagokkal és megmaradt néhány száz emberével a belső vár felé igyekezett, hogy azon belül tovább védekezzen. De amikor a kapu elé értek, azt zárva, a felvonóhidat pedig felhúzza találták. Kérésükre, hogy eresszék be őket, mert az ellenség elől menekülnek, a polgárok tagadó választ adtak. Később a fehérváriak eljárásukat azzal mentegették, hogy ha Warkocsékat beengedik, ezek az ellenséget is magukkal hozták volna a várba. Valószínűbb azonban, hogy így akarták lerázni a várat tovább is védelmezni akaró vitézeket és ezzel csökkenti vélték a Szultán haragját. Sőt ha a török historikusoknak hitelt adhatunk, még gúnyolódtak is: »Miért féltek a töröktől? hiszen a török nem félelmes. Menjetek, öljétek le mindnyáját.«

Amikor a várkapitány és társai tudatára ébredtek menthetetlen helyzetüknek, felkészültek a végső küzdelemre, mert gyáván nem akarták adni életüket. Tehát Jézus-Máriát kiáltva, az ellenségre rohantak és hősiesen küzdöttek a túlerővel szemben, amely végül is elnyomta őket. Elestek mindnyájan a kapitánnyal együtt. Warkocs fejét a szultán később levágatta és nagy diadallal hordoztatta körül a városban.⁴³⁾

V. Az ostrom után.

A várban maradt németek és olaszok ezután sem akarták megadni magukat, de a polgárság nagy része nem akarta a további ellenállást és alkudozni kezdett a törökkel. Harmadnapra tehát Szigety Tamás bíró, az 500 főre apadt őrség kapitánya és a

⁴³⁾ Az ostrom történetére l. Komáromy A.: Werbőczy István és fia c. értekezését a Századok 1910. évfolyamában és az ott felsorolt egykorú keresztény és török forrásokat.

porkoláb megjelentek a török táborban és átadták a szultánnak a város kulcsait. A szultán az idegen katonaságnak szabad elvonulást biztosított, a városi lakosság sorsáról azonban egyelőre nem döntött.

Az idegen zsoldosok ezután elhagyták a várost. A kapitányok közül egyedül Tornielló maradt életben, ő vezette el a megmaradt 300 olaszt és 200 németet az elvonulók fedezésére rendelt Omer aga és egy kisebb török csapat kíséretében. Velük együtt hagyta el a várost a fehérvári keresztetek utolsó parancsnoka Dalmady Sebestyén is, a rendház ama tagjaival, akik az ostromot túléltek. Ők kocsira rakták a konvent levéltárát és mindazt, amit a török a rendházból el engedett vinni.⁴⁴⁾

Az elvonulóknak semmi bántódása sem esett, csupán a harcban elesett kapitány, valószínűleg Warkocs, feleségét fosztották meg minden értékes holmijától, midőn Fehérváron útrakelt.⁴⁵⁾

Szolimán ezután bevonult a városba és a polgárságon véres bosszút állt. Miután kinyomozta, hogy kik voltak Ferdinánd hívei és az Izabellától való elpártolás okozói, bevonulása után néhány napra az egész polgárságot kirendelte a város előtti nagy füves térségre. Itt a mitsém sejtő fehérváriak közül a főbbeket Szigety Tamás bíróval együtt kivégeztette, 500-at pedig részint megcsontkítva Görögországba küldött, hogy szerencsétlen sorsukkal hirdetői legyenek az oszmán fegyverek újabb dicsőségének.

Mialatt Fehérvár válságos napjait élte, Ferdinánd király mindent elkövetett, hogy örökös tartományaiából hadsereget toborozzon Magyarország megsegítésére. Mire azonban az idegen zsoldosok szokott lassuságukkal a Győr alatti táborba összejöttek, akkora már Székesfehérvár elesett.

Városunk ezután másfél századon át nyögte a török uralmát. Ezalatt Warkocs kapitány neve és vitéz önfeláldozása, amelyet az egykorúak latin versekben dicsőítettek, feledésbe ment. Nem emlékezett meg róla hosszú ideig a felszabadulás utáni város sem. Most azonban Székesfehérvár városa a Warkocs-emlékkel lerótt régi tartozását az iránt a dicső emlékű várkapitány iránt, aki messze földről ide hozta erős karját és kitartó vitézségét, hogy városunkat megvédelmezze a török barbárságától, és aki a fehérvári várkapu előtt vérét ontotta a város védelmében.

Juhász József.

⁴⁴⁾ Dalmady Sebestyén előbb Győrbe, onnan Pozsonyba ment, magával vivén a levéltárát is. 1551-ben megszerezte a soproni keresztetek rendházához tartozó javadalmakat, 1552-ben soproni főesperes lett s mint ilyen halt meg 1576-ban. Székesfehérvár és Fejérvármegye története szempontjából nagy szolgálatot tett azáltal, hogy a Fehérvárott létezett középkori levéltárát megmentette az utókor számára. Századok, 1920, 475, 479, 480.

⁴⁵⁾ Századok, 1910. 399.

A Vörösmarty család multja

Fejérmegyében és Székesfehérvárott a XVIII. és XIX. században.

A MAGYAR IRODALOM egyik legnagyobb alakjának, a nyéki születésű, de tulajdonképp fehérvári származású Vörösmarty Mihálynak családjával először *Nagy Iván* foglalkozott.¹⁾ Adatai azonban roppant hiányosak voltak, azért a »Nagy Iván« család-történeti értesítő 1899. és 1900. évfolyamában újból nekiállottak a kérdésnek és teljes fényt igyekeztek deríteni a család három századra visszatekintő genealogiájára.²⁾ Azóta részletkutatások itt is- ott is felvetettek adatokat, melyeket egy nagyobb szabású monographia volna hivatva összefoglalni. Jelen értekezésemben csupán a családnak minket közelebről érdeklő két ágának, a pátkai és fehérvári ágak történetére akarok rávilágítani, mely utóbbi adta nekünk megyénk és városunk büszkeségét, a költő kimagasló egyéniségét. E két ág genealogiájának feltárásában Fejér és Tolna vármegye levéltára valamint a Székesfehérvár belvárosi és felsővárosi plébánia anyakönyvei szolgáltatottak bőséges adatokat, amiért e helyen mondok köszönetet *Dr. Hadnagy Albert* tolnamegyei, *Schneider Miklós* fejérmegyeyei és *Vevér Emil* veszprémmegyeyei főlevéltárnoknak, valamint *Kisteleki István* kanonok, belvárosi és *Bilkei Ferenc* felsővárosi esp. plébánosnak készséges támogatásukért.

A család genealógiája.

A Vörösmarty család hagyományai a nemesség-szerző ősig: Vörösmarty Jánosig nyúlnak vissza. III. Ferdinánd 1638 márc. 4-én Pozsonyban kelt és Losy Imre esztergomi érsek valamint Ferencffy Lőrinc által ellenjegyzett oklevelében Vörösmarty Jánosnak és feleségének Ilonának, valamint András fiának nemességet és címert adományoz. Érdemül a nemesi levél a szokott »hűséget és hű szolgálatot« említi. (»quae ipse, Sacrae primum Regni nostri Hungariae Coronae, deinde Maiestati nostrae, pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuit ac impendit et imposterum

¹⁾ Nagy Iván: Magyarország nemesi családai Bpest. 1857-65. 12 k. 270 l.

²⁾ r - r.: A Vörösmarty család leszármazása. Nagy Iván 1899. évf. 1. füz. *Petkó Béla*: Vörösmarty Mihály vérségi összeköttetései. Nagy Iván 1900. 8-9. füz. Utóbbi két cikket Dr. Czapáry László és átvette a »Vörösmarty Emlekkönyvbe.« Szfvár. 1900. 51-56 lap.

etiam rari fidelitatis constantia se exhibiturum et impensurum vele pollicetur³⁾.

Ki volt ez a V. János? Milyen szerepet töltött be a XVII. század folyamán? Honnan származik? Mindmegannyi kérdés, melyre a további kutatásnak kell a választ megadnia. Pintér Jenő szerint⁴⁾ a család dunántúli származású, közelebb a baranyamegyei *Veresmart* (Baranyabán, Popovac) községtől veszi eredetét. Ez esetben a XVII. század híres convertitája, a volt protestáns prédikátor és iskolamester *Veresmarti Mihály* is e családból származnék. A harcos egykori ürményi (Nyitra m.) prédikátor, ki magára vonta Forgách Ferenc nyitrai püspök haragját, 1610-ben komjáti prédikátorsága idején Pázmány Péter hatalmas egyéniségének befolyása alá került és a katolikus vallásra tért. Előbb Vág- Sellyére került plebánosnak, majd Pozsonyba, és tevékeny részt vett az ellenreformáció munkájában. Bethlen Gábor elől menekülnie kellett 1615-ben. Az 1629-iki és 1638. zsinatok határozatainak aláírói közt ő is szerepel.⁵⁾ Nem lehetetlen, hogy így éppen az ő befolyásának eredménye ez az armális-levél, mely kezdősoraiban is »egyes hivek alázatos könyörgéséről« beszél, habár az a hivatalos stílus formanyelve is lehet.

Nagy Iván 1680-ból említ egy *Veresmarti Mihály* nevű prédikátort Pápán. Ebből a családból származik-e, nem tudjuk. A XVI. század második felében alsó-Baranyában egy *Veresmarti Illés* superintendens szerepelt, ki 1575-ben a hercegszöllősi zsinatot hívta egybe és Dunántúl déli részének a protestantizmushoz való csatlakozását mondta ki. A fentemlített konvertita *Mihály* (1572—1645), ebből a családból származott, nemkülönben az 1673—1699 közt Baranyában szereplő *Veresmarti János* is. Ez a család viseli tudunkkal először e nevet, de nem lehet a mi Vörösmarty családukkal azonos mert a nemesi névtárban *Veresmarti (Vég)* néven szerepel külön armálissal, pecsétcímere is ezt bizonyítja.⁶⁾

A mi Vörösmartyaink legtöbbször „Veres“ vagy „Vörös“-nek írták nevüket, magában az armálisban is kétféleképp szerepel: Vörösmarty és Veresmart. A későbbi iratokban Vörös Marty-nak találjuk írva. Ha az írásmód után haladva kutatunk, úgy négy *Veres Marth* községet találunk Magyarország területén: Heves megyében, Gyöngyös közelében egy katolikus községet, melynek területén a pálosoknak volt hajdan kolostoruk, de a XVI. sz. folyamán elpusztult;

³⁾ Brisits Frigyes: Vörösmarty János nemesi oklevele. Irod. tört. Közl. 41. évf. 1931. 202—204. l.

⁴⁾ Pintér Jenő: Magyar Irodalomtört. 5. k. Bpest. 1932.

⁵⁾ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1912. XIV. k. 1124-1125. h.

⁶⁾ Rexa Dezső: Névmutató Fejérvármegye levéltárának nemesi anyagához. Szfv. 1914. 156. h.

Szabolcs—Ung megyében, a kisvárdai kerületben egy jobbra református községet; Erdélyben, Nagyszeben mellett egyet, valamint Torda—Aranyos megyében a Maros mellett, mely utóbbit a román hivatalos nyelv is Veresmört-nak nevez. Ethymologiailag ez a név körülbelül ugyanaz, mint az erdélyi Verespatak. Mart (régí nyelvben : morth, marth) ugyanis vízpartot jelent. A tájszótár adatai szerint átvitt értelemben azután bárminő meredek, szakadékos partot, sőt ily értelemben hegyoldalt, kapaszkodót is jelentett. A további kutatásnak az irányban kell tehát haladnia, honnan került Vörösmarty János Veszprém megyébe, nemesi levelét ugyanis Veszprém vármegyének 1638 szept. 15-én Pápán tartott közgyűlésén hirdették ki.

Vörösmarty János fiának Andrásnak az eddigi adatoktól eltérőleg nem három hanem öt fia volt : *István, György, Gergely, Mihály* és *András*. Ezek Veszprém megyében, Kádártán, nemesi szabadságban éltek és ugyanott kuriájuk is volt. Egy 1749-ből Tolna megyéből származó decoutrum (tanukihallgatási jegyzőkönyv) szerint donációik ügyében a »Méltóságos Veszprémi akkori Püspökkel törvénykeztek is.«⁷⁾ Ez az öt testvér képezi a Vörösmarty család egyeságainak őseit. Istvántól indul ki a zalamegyei ág, Györgytől a veszprémegeyi, Gergelytől a székesfehérvári, Mihálytól a tolnai és fejérmegyei és Andrástól a pátkai (fejérmegyei) ág.^{7a)}

Vörösmarty János és neje Ilona

András (1638.)

Zalai-ág	Veszprémi-ág	Szfvári-ág	Tolna-Fejérm.-ág	Pátkai-ág.
István(Kádárta)	György(Kádárta)	Gergely(Kádárta majd 1688. Szfvár.)	Mihály(Kádárta m.Pátka)	András(Kádárta)
Péter	Gergely(Kádárta, m. Veszprém.)	Pál	János (Csajág)	János (Pátka)
Ferenc (Köveskál)	László (Veszprém)	János Ferenc (Szfvár)	János Imre István (Csajág)	János Sámuel István (Pátka)

A család eredetileg prot.(ref. és evang.) vallású lehetett, mert a székesfehérvári ág kivételével valamennyi ma is a református vallást követi. Miért lett a fehérvári ág katolikussá? Biztosan nem tudjuk. Valószínűleg azért, mert az újonnan visszafoglalt városba való letelepüléshez rendeltileg ki volt kötve a katolikus vallás ; lehet azonban az is, hogy a nevezett per folyamán Gergely a veszprémi

7). Tolnavárm. Levéltára Nobilitaria 1749. reg. 5904. fasc. 5 : 116 sz.

7a) *Vevér Emil* Veszprémmegyei főlevéltárnokának közlése szerint egy hatodik elágazás is kimutatható Veszprém megyében. A Szent királysabadján lakó Vörösmartyak Andrásnak János nevű fiától származtatják magukat ; ennek fia Mihály Ajkán lakik, unokái : István, János Rátóton és 1741-ben kapnak testim. levelet Veszprémmegyétől. (Nemesedési perek V. I. 4. sz. 1785. és Acta et Fragm. nob. V. II. 30.)

püspök oldalára állott, ki azután beajánlotta őt a Budai Kamarai Administraturának, s ezúton jelöltek neki az elsők között lakóházat a töröktől visszafoglalt városban. Utóbbi feltevést támogatja lát-szólag az a körülmény, hogy Gergelyt a család a továbbiakban mindig elejteni látszik, nem említik, szinte elfelejtik létezését s így történhetett, hogy a genealógia kutatói György-től származtatták a fehérvári ág tagjait. — Nehézség az is, hogy a hivatalos aktákban nem a Vörösmarty nevet találjuk, hanem a rövidebb *Vörös* nevet, ami a kutatást rendkívül megnehezíti. — Fejérvármegye levéltárá-nak nemességi iratai között egy 1779. évből származó deoutrum *Vörös(Marty) Mihályt* pátkai lakosnak mondja, hova öreg korában Kádártáról költözött.⁸⁾ Pátka község 1696. és 1720. évi lakosai között egy *Vörös Máté* nevezetű egyén szerepel.⁹⁾ Minthogy a Vörösmartyakat a katolikus és református anyakönyvekben, a városi és községi életben egyaránt *Vörösöknek* nevezik és írják (maga a költő is úgy szerepel a nadapi [Fejér m.] róm. kat. anyakönyvben), nem lehetetlen, hogy az ugyanakkor ott szereplő Vörös Samu mellett ezt a Vörösmarty Mihályt: Vörös Máté-nak mondták és írták. A Mihály név teljesen elveszett, ami annyival is valószínűbb, mert a név a későbbi iratokban is többnyire két szóba írva *Vörös Marty*-kép fordul elő, sőt Székesfehérvár 1824—26. évi Wüstinger-féle teleggönyveiben Vörösmarty Ignác: *Vörös Máté Ignác*-nak (sic!) van bevezetve. Hasonló elírás származottja az 1754-es nemesi összeírásban szereplő Vörösmarty Márton a Vörös Marty név második részének *Martinus*-sá való változtatásával, valamint az öreg fehérvári polgár tudatában a *Vörös Marci* elnevezés is.¹⁰⁾

Mivel a genealógia több kérdése még nincs eléggé tisztázva jelen tanulmányomban csupán a Fejérmegyében főképp pedig Pátkán szereplő ággal, valamint a költő székesfehérvári ágával fogok foglalkozni.

V. *Mihály* nevével a tolnamegyei és fejérmegyeyi ág egy törzsbe olvad össze. Mihály fiai közül János és Imre 1749-ben Tolna vármegyében laktak, István azonban Pátkán szerepel. Mellettük *András* fia *János* is Pátkára jön, így itt két testvér részéről történik egy szerfelett bonyolult elágazás. Mindkét ág igazolván vérségi összekötötését, illetőleg a címeres levél szerzőjétől való le-származását 1749 április 29-én Tolna vármegyétől simontornyai keltezéssel nemesi bizonyítványt kapott, melynek alapján nemessé-güket Fejérvármegye is elismerte.¹¹⁾

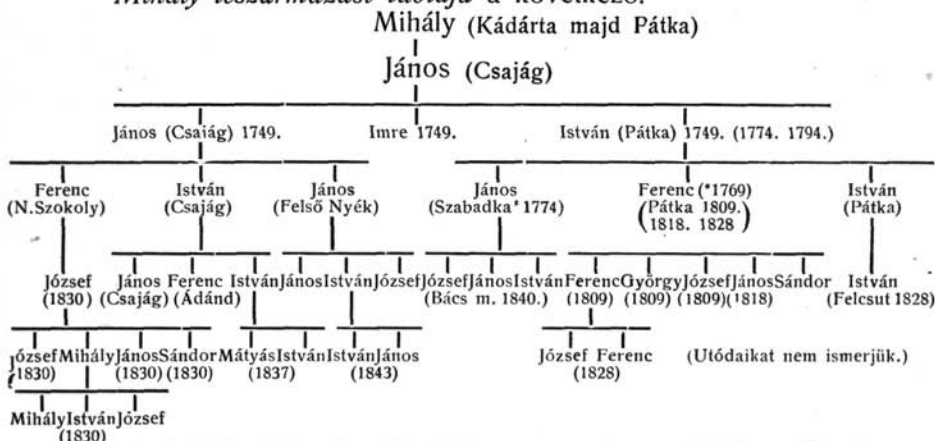
⁸⁾ Fejérvárm. Levéltára. Nobilitaria V. csomó.

⁹⁾ Károly János: Fejérvárm. története IV. k. Szfv. 1898.

¹⁰⁾ Námesy Medárd és Philipp István reálgimn. tanárok adatai.

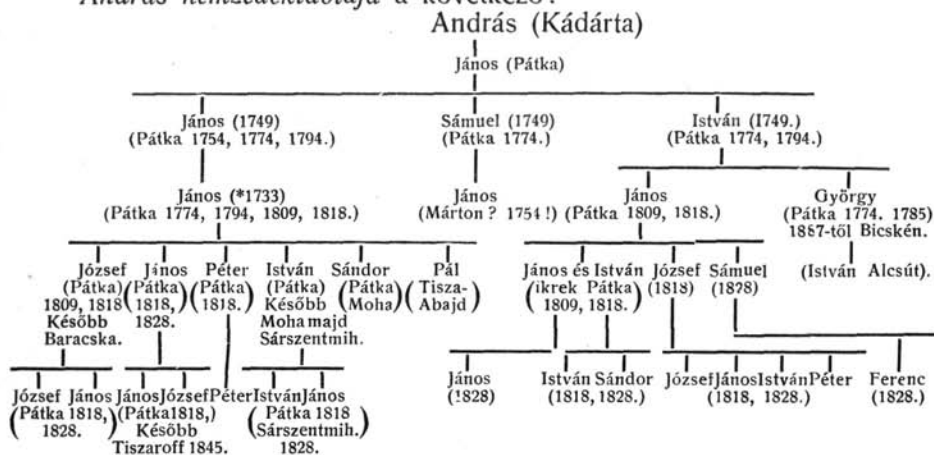
¹¹⁾ Fejérvárm. Levéltára; Nobilitaria V. csomó.

Mihály leszármazási táblája a következő.

A tulajdonképeni *pátkai ág* a nemességszerző János fiának: Andrásnak András nevű fiától veszi eredetét. Ebben Pátka község ref. anyakönyvei nyújtanak bővebb felvilágítást. Ez az ág jobbra kisbirtokos és kézműves. A XIX. század első felében élt nemzedék között több gazdatiszt szerepel. Nagy Iván-nál a múlt század negyvenes éveiben Heves, Gömör, és Zemplén megyékben szereplő Vörösmartyak egyrésze valószínűleg ebből az ágból származott el, mint azt V. János tiszaroffi gazdatisztnak 1845-ben Fejérmegyéhez intézett kérelme is tanúsít.¹²⁾

András nemzedéktáblája a következő:

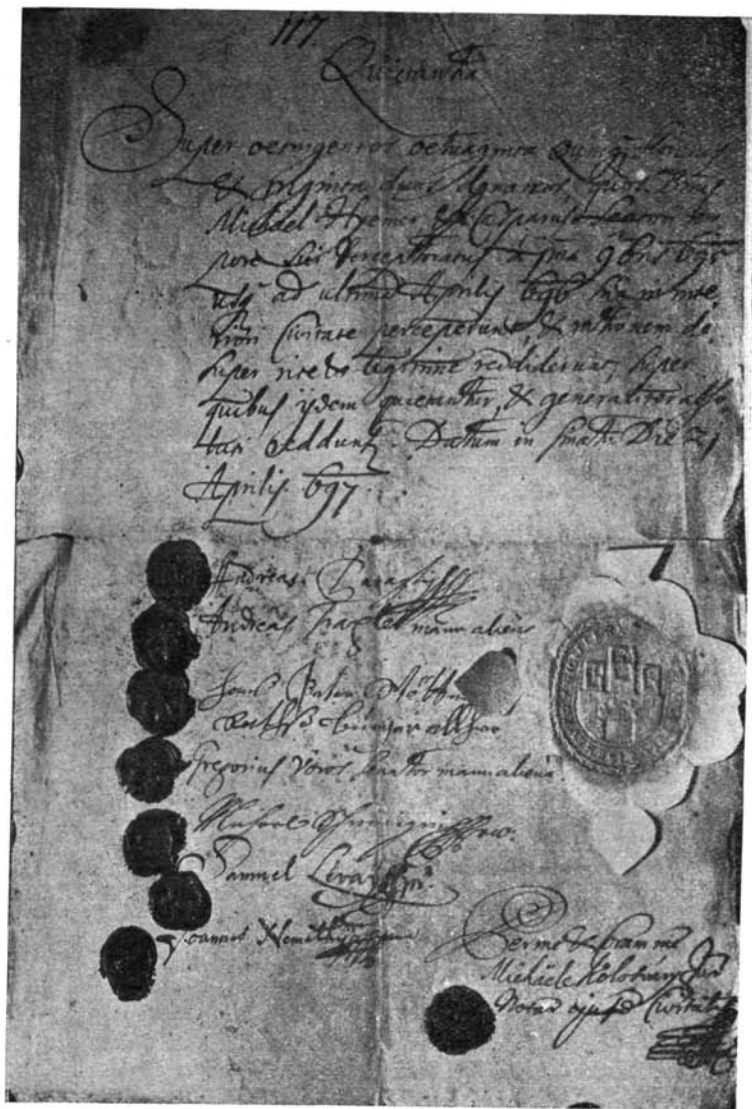

¹²⁾ Fejérm. Levéltára. Nobilitaria V. csomó; és Heves vm. levélt. 1846. év 723. sz. 1124. jkl. (Nyéki Méhes Mózes; A Nyéki Méhes család és a rokon családok. Bp. 1933. 87. l.)

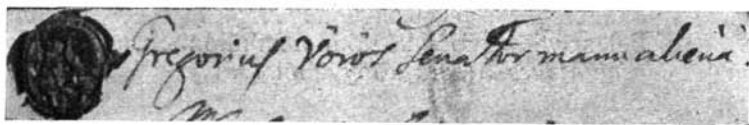
A *fehérvári ág* I. Andrásnak *Gergely* nevű fiától származik. Mint már említettem Vörösmarty Gergely városunknak 1688 májusában történt visszafoglalása után ez év októberében már itt szerepel Fehérvárott valószínűleg mint megyei porkoláb. Nagy nehézséget okoz a fehérvári ágnál a név hibás, rövidebb használata (Vörös), mert az itt szereplő és a megyei, valamint városi életben magas tisztségeket betöltő farádi Vörösökkel téveszthetni könnyen össze. Így Gergely fiával Pállal egyidőben még három Vörös Pál szerepel a város és megye életében, ezért tehát kétségtelen döntő bizonyíték után kellett kutatni, amit Vörös Gergely pecsétgyűrűjének lenyomata alakjában városunk levéltárában meg is találtam. Eszerint városunk legrégebbi összeírásában szereplő D. Gregorius Vörös és Veres Gergely ugyanegy személy és kétségkívül Vörösmarty. A város levéltárának 1688—1700/117. sz. alatt őrzött nyugtáján az 1697. évi tanács tagjainak aláírását és pecsétjét láthatni, többek között Gregorius Vörös-t, de „manu aliena“ azonban a név mellett ott a *Vörösmartyak armálisa*. A paizs oldalából középen felül kiinduló és felső karimáig érő ék által hasított paizsban az éktől jobbra és balra vörös rózsa. Az ékben párdúc, jobb karmában hatágú csillagot tart. Sisakdísz: Kardot tartó egyszarvú emelkedik ki a koronából. A pecséten a sisakdísz unicornisa és a két pajzsrózsa jól kivehető, az ék párduca elmosódott. Fia Pál itt él tovább. Egyidőben szintén mint porkolábot ismerjük. Ennek fiai *Ferenc*, *József* és *Sándor* 1749-ben a család többi ágával egyidőben Tolna vármegyétől nyernek nemesi bizonyítványt, melyet Fejérvármegye 1749 évi aug. 18. gyűlésén maga is elismer.

Ebből az ágból, közelebb Ferenc fiától, Mihálytól származik a költő Vörösmarty Mihály, ki ekkép valójában fehérvári származású, habár Nyéken született.

A fehérvári ág tagjai eltérőleg a másik két ágtól katolikus vallásúak és a XVIII. sz. folyamán legtöbben a megye szolgálatában állottak. A XIX. század elején több gazdatiszt szerepel közöttük, míg a XIX. sz. vége felé államhivatalnoki, tisztviselői pályán találkozunk velük. A család legujabb korára vonatkozó adatokat *Vörösmarty Elek*, a költő egyetlen még élő és városunkban lakó unokaöccsének, és leányának *Hegymegi Kiss Lajosné* sz. V. Erzsébet szívesességéből közlöm, nemkülönben a család rokonának *Nyéki Méhes Mózes* könyvéből. (A Nyéki Méhes család és a rokon családok Bp. 1933), bár ebben a régi adatokra vonatkozólag a szokott tévedések találhatók.

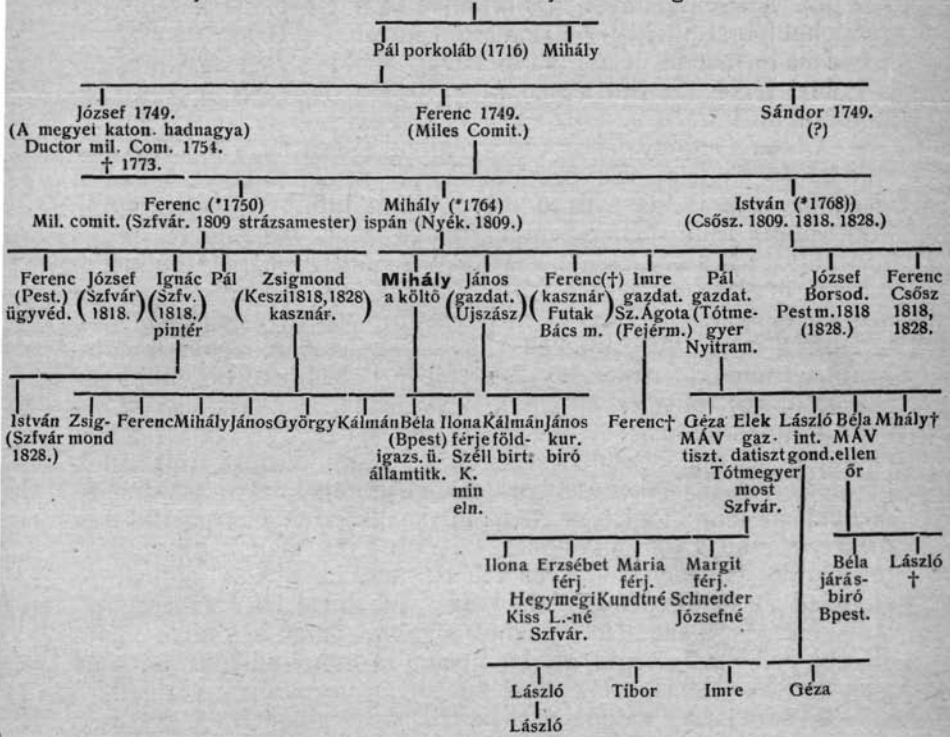
Nyugta a városi pénztár átadásáról 1697-ből.

Vörös(marty) Gergely címeres pecsétje ered. nagyságban. A címer jelképei az eredetin jól kivehetők.

A fehérvári ág nemzedékrendje a következő:

Gergely porkoláb
majd 1695-ben Székesfehérvár főbírája és 1701-ig senatora.

A család fehérvári életkörülményei.

A család fehérvári kapcsolatai visszanyúlnak a XVII. század végére. E tekintetben a legbőségesebb adatokat Székesfehérvár városának újonnan megrendezett levéltára szolgáltatta, mely kutatásaimban *Dr. Juhász Viktor* városi levéltáros nyújtott segédkezet amiért itt mondok neki, nemkülönben *Dr. Solyom Jenő* úrnak is hálás köszönetet.

A legrégibb adat, amelyre a város levéltárában bukkanunk a visszafoglalás évéből 1688-ból való. *Vörös Gergely* úr részére a Kamarai Administratura ez év októbere előtt házat jelöl ki városunkban (N° 193. Pro D. Gregorio Vörös). Az 1688 okt. 29-én készült összeírásban (Regestum Incolarum Cittis Albae Regalis) a Belváros 62. számú háza Veres Gergely W(espremiensis) Porkoláb tulajdona (benne 3 cubiculum és 7 spatium található). Hol állhatott e ház, nem tudjuk, azonban közel áll a feltevés, hogy ugyanaz a

ház az, mely a Vanossi-féle valamivel későbbi telekkönyvben 144. szám alatt szerepel. Eszerint „Gregory Vörös und Judit seine Ehwürthin empfinden einen Hausbrief nach Lauth in Lib. 1mo fol. 1mo eingetragenen Formular über ein Haus mit N° 144 gezeichnet breith 53 lang 104 Wrethschuh . . . 1698. 1 Januar.“¹⁴⁾ E ház ma is fennáll és a Philipp István által készített egykorú topográfiai térkép szerint a mai Megyeház u. 7. sz., Krécsy Károly kanonok úr háza.

Vörös Gergely tehát Veszprémből (Kádártáról!) jött városunkba és foglalkozása szerint megyei porkoláb volt, e nevet viseli özvegye is két évtized mulva (Frau Judith Vörösin vulgo Porkolábin). Mint nemes ember, kinek a jegyzőkönyvek adatai szerint bizonyos összeköttetései voltak a Budai Kamarai Administratúrával, hamar résztvesz a város hivatalos életében. 1692-ben a magyar polgárság részéről megválasztott városi tanácsos. Mint senator a magyarság érdekeit képviseli az előjáróságban mindinkább tértfoglaló néemetséggel szemben. 1694-ben bevádolta az akkori főbíró (Hiemer Mihályt), hogy hamis jelentést adott a budai Administratúrának. A következő évben Hanschl kamarai adminisztrator jelenlétében őt választották meg főbírónak. (ma: polgármester) Első ténykedéseül protestált a jezsuitáknak a város malma melletti allodium foglalása ellen; ugyanakkor rendeletileg 100 botütésre bünteti a káromkodókat. Később a régi malom ujjaépítésére kapott engedélyt, melyet Hiemer-nek, az akkori molnárnak engedett át. A következő évben megválnak hivatalától és a tanácsban vesz részt, ellentéte a néemetséggel szemben azonban mind élesebbé válik. Elősegíti ezt bizonyára a mind súlyosabbá váló általános helyzet is, mely a Rákóczi-féle felkeléshez vezetett: a súlyos adóztatás, katonai terhek. Ez az elégtelenség főképp a megye részéről nyert támaszt. A nemesi előjogok védőbástyája is a megye volt, ide húzódtak tehát a város nemes polgárai is. Erre vall a XVII. század utolsó éveiben V. Gergely egyik pere is, melyben nem ismervén el a város illetékességét nemesi ügyekben, kérelmét egyenesen a kir. Kamarai Administratúrához terjeszti, mely azt a megyei nemesi bírósághoz teszi át.¹⁵⁾ Az elégtelenség napról-napra fokozódik. A város magyarsága és német polgárai a tanácsban is farkasszemet néznek egymással. Utóbbiak mindenütt összeesküvést szimatolnak (rebellion), a magyar polgárság pedig titkos összejöveteleket tart Vörösek, Parraghy András és Némethy József házában. A németek megtudják, mire Peyerl Lőrinc valamint Schinigin vezetésével megvádolják őket, vizsgálatot vezetnek ellenök, majd 1701 januárjában tartott tanácsülésen, melyre kama-

¹⁴⁾ Grundbuch Vanossy fol. 17. N° 144.

¹⁵⁾ Városi levéltár. Tanácsülési jkv. 1689—1700.

rai kiküldöttet is meghívtak, az előbb említett három senatort a tanácsból kizárták.¹⁶⁾

V. Gergely összeköttetéseire a plébánia anyakönyvei mutatnak rá. Felesége Contra Judith volt, nem fehérvári származású. Pál fiára vonatkozólag nincs adatunk a fehérvári anyakönyvekben, valószínűleg 1688 előtt született. Városunkban két gyermeke született: 1696-ban *Mihály* (szept. 20), keresztszülőként Hiemer Mihály, akkori főbíró szerepelt; 1700 jan. 25-én pedig *Crist. Ferdinánd* nevű fiút találunk az anyakönyvekben, kinek keresztszülői Christ. Ferd. v. Pfeilen katonai parancsnok és Blanca Dorothea Vanossin, a kir. harmincados Vanossi Lőrinc felesége. Ferdinánd fia azonban 6 éves korában meghalt, így két fiát ismerjük csupán: Pált és Mihályt.

A kuruc harcok idején itt él még Gergely, sőt 1705 októberében tanuként szerepel Ölbei Péter özvegyének, nemkülönben ez év nov. 1-én Töttösy Sándor özvegyének Ujvári Zsuzsannának esküvőjén. Két hét múlva azonban már halálának bejegyzését olvassuk: „D. Gregorius Vörös annorum 55 sepult. in Coem. Parochiali.“ Tehát a mai Székesegyház körül elterjedt temetőben nyugodott.

Özvegye Contra Judith, az összeírásokban *Frau Judith Vörösin*, vagy egyszerűen *Frau Porkolábin* itt szerepel 1715-ben $\frac{1}{2}$ házzal 3 szántóval és 4 réttel a Belvárosban Tribald J. és Símontornyai I. között.¹⁷⁾ Az 1720-as összeírásban *Paul Vörös* nevén találunk $\frac{2}{4}$ házat Töttösy László és Jos. Schinigin között. Fejérmegye periratainak legrégebb fasciculusában ott találjuk, V. Gergely özvegyének Contra Judithnak egy beadványát 1713-ból, melyben két akó bor árát követeli Töttösi Sándor gyermekeitől, ki két évvel a háború előtt férje borát vívén Acsára útközben „fegyvertől meghalt“. Ugyancsak 1713-ban Vörösné házhelyet ill. kertet kap a mai Zámolyi-utcában (*Frau Judith Vörösin*, vulgo *Porkolábin* empfängt ein ausser dem Offner Thor zwischen Pintér Mihály und Ujváry Pál (megy. esküdt 1693) in Gesicht an Alex. Besnak (megy. esküdt 1694) mit dem Ruckhen an Graben ligend und mit N° 227 eingetragenen Garten... Factum Stuelweissenburg 4. Febr. 1713.«¹⁸⁾

Ugyanez évből van első adatunk *Vörös Pál*-ra vonatkozólag is. Eszerint *Frau Vörösin* vulgo *Porkolábin* fiának Pálnak, ki vendéglős, vagy gazdálkodó (?) (—Würth—) Kovács Judith-tól, kivel nevezett nyolc éve élt együtt, fia született. Az egyházi anyakönyvben e gyermek spurius-ként szerepel.¹⁹⁾

¹⁶⁾ Városi levéltár. Tanácsülési jkv. 1701—1729... Deeoutrum a rebelisekre vonatkozólag. Acta pol. 1701/2 sz.

¹⁷⁾ Városi levéltár. Conscript: Civ. Interioris 1715.

¹⁸⁾ Városi levéltár. Garten u. Trettplatz Grundbuch 1713.

¹⁹⁾ Városi levéltár. Tanácsülési jkv. 1701—1729.

1716-ban Vörös Pált porkolábnak nevezi a város jegyzőkönyve („Ist dem Vörös Pál porkoláb, die Contentierung zu 25 fl. des Vörös Pál Stulrichter in 15 Tagen zu laisten auferlegt worden sonstens exequiert werden soll.“ 1716 dec. 16.) 1721-ben egy újabb tartozást találunk bejegyezve a jkv-ben. Csáktornyai Csizmazia Ferenc tartozik V. Pálnak 6 forinttal. 1726 szept. 27-én a város tanácsa csempészet címén bünteti meg V. Pált. A bor és mustbehozatal a város privilegiuma lévén, V. Pál kijátszotta, ezért a bormérési engedélyt is megvonják tőle.

Eddig V. Pál nem szerepel városi polgárként. A ház özvegyi jogon anyja nevében szerepel még a telekkönyvben. 1724-ben azonban a Palotavárosban egy kis kertet vásárol Takács Gergelytől és feleségétől Zsuzsannától. (Herr Paulus Vörös und dessen Ehefrau empfangen einn in der Palottaer Vorstatt bei dem sogenannt Jantschär Brunn zwischen Herrn Joseph Fekete und H. Kovacsevics Gesicht 7 und Rucken 7 bis an den Morast frey ligenden mit N° 18 eingetragnen Garten. So Herr Vörös Paulus und dessen Ehefrau diesen Garten von der Susanna Takácsin kauflich an sich gebracht, also können Sie hiemit für ihren Frohn und Nutz hausen. Actum Stullweissenburg den 14. Mart. 1724.“ Garten und Trettplatz Grundbuch aus 1728.)

Ki volt V. János felesége, nem tudjuk. Az eddigi genealógiákban szereplő Hajmási Judith nem az ő, hanem Vörös Pál iunior felesége volt. Utóbbi nem azonos a mi Pálunkkal, hanem farádi Vörös István fia, kinek a budai külvárosban, a Zámolyi utcában Bognár György és Hauptm. Sansilla között volt háza. Végrendelete a város levéltárában található az 1819. évi iratok között. A telekkönyvek is örökségnek tüntetik fel, Istvántól ill. Jánostól, már pedig, V. Gergelynek nem volt háza a budai külvárosban. Ez a V. Pál iun. 1728 után, mikoris házát adóssága miatt elárverezik (Vár. jkv. 1727 júl. 16, és aug. 5) a megyéhez kerül, ahol mint esküdt és comissárius szerepelt 1736-ban bekövetkezett haláláig.

Vörös(marty) Pál 1726-ban teszi polgári esküjét, városunkban 1727-ben pedig nemességi esküt tesz. Ugyanezen évben Fekete J. szomszédjogon protestál V. Pál fenti kertvétele ellen, de a kiküldött cancellista előtt visszavonta tiltakozását. (Vár. jkv. 1727 máj. 7). Az 1727 év határpont V. Gergely családjában. Ez évben kerül a belvárosi (Megyeház-utcai) ház Nagy János főbíró tulajdonába (Az első fehérvári püspök: Séllyei Nagy Ignác édes atyja.) (Nagy János dermaliger Statrichter und seine Ehefrau Judith empfang Nutz a Gewähr ein Haus N° 144. vormals fol. 42. des cassierten Grundbuchs Frau Juditha Vörösin (Gergölin) an Nutz und Gewähr gestanden, nunmehr aber genannter Herr Nagy János und Ehefrau über mündliche *Aufpändtung* (?) u. getroffenem Khauff pro 480 fl. solches Haus eigentümlich an sich gebracht. 10 Juli 1727.

Vanossi Grundb. fol. 84—85.) Ugyanekkor veszi meg Bognár György is Vörös Gergelin házhelyét (Öde Hausstell) a budai külvárosban 75 frt-ért.

Ettől fogva elveszítjük szemünk előtt Pál és anyjának további sorsát. A halálozási anyakönyvben 1741 szept. 13-án találjuk ismét nyomát, amely szerint „Paulus Veres annorum 60 mortuus, sep. ad C. S. Stephani“. Tehát ugyanott temették el, ahol atyját: a székesegyházi temetőbe.

Három fia *Ferenc, József* és *Sándor* nem itt születhettek, vagy máshol keresztelték őket. Apjuk halála után Józsefé lett a palotavárosi kert. (Conscription 1741) Ferenc mint inquilinus (lakó) szerepelt a budai külvárosban.

V. *Ferenc* egy ideig itt gazdálkodik a Felsővárosban: 1 tehene 2—3 borja és 4¹/₂ oktály szölleje van, előbb Lencsés János, majd Szólád György házában lakik, majd a megye apjának szolgálatára való tekintettel az 1750-es években a megyei katonák sorában veszi fel rendszeres fizetéssel évi: 36 frt. és egyéb járandósággal. Most már 1—2 lova is van²⁰) *Vörös Marty József* a Palotavárosban lakik, 1754-ben azonban már mint a megyei katonaság hadnagya (Ductor Militum Com.) szerepel a megyei számadásokban, kinek járandóság két portio, duplája a katonakénak (az 50-es években 72 frt, a 60-as években 100 frt).

Mindkét testvér anyagi körülményei megjavulnak. *Ferenc* még 1749 okt. 9-én megnősült. Feleségül vette Simogha Erszébetet Veszprémből. Tanukul szerepeltek Miskey György, Farkas Ferenc és Szentiványi I. megyei esküdtek. E házasságból öt gyermek született Ferenc (1750 okt. 17.); Mihály, a költő atyja (1764 júl. 15.); István (1866 júl. 15.); Erszébet (1769 máj. 20) és Katalin. A gyermekek keresztszülei mindannyiszor: Hajnáczy Imre és felesége Teréz. 1758-ban Vörös Ferenc, ki állandóan e néven szerepel a város irataiban, megveszi Rumi Pálné házát a Felsővárosban és 1760-ban polgárjogot nyer a városban. (Grundb. Offner Vorst. 1758 és Vanossi Grundb. fol. 177/178 N° 173).

József 1767-ben a régi Szigeten és túl nagyobb kerti telket szerez, azon háza épül és 1770-ben ő is mint „Bürger“ szerepel. (Grundb. Palottaer Vorst. 1767 N° 43. Gegen den gesaltzeten Teich neben der Kereszturer Strasse. Vörös Marty Józseff úr Garten Hauserl in Gesicht 40, an Ruckhen 32, Rechts 32 Links 40 nachden über den Morast in den sogennanten Szigeth in Gesicht 31, an Ruckhen 20, rechts 23, links 30 mithin zusammen 1971 Quadrat Klaffter.) Ebből a nagy telekből 1769-ben elad egy részt Tóth Mihálynak 99 frt-ért, de nem sokáig élvezheti saját birtokát, mert 1773 ápr. 7-én 48 éves korában meghalt. (A Belv.

²⁰) Portions Conscription bey der Königl. Freistatt Stuehlweissenburg pro Anno 1743—1753.

pléb. halottak anyakönyvében a bejegyzés így szól róla: D. Josephus Vörös Marty Nobilis hujas 48 annorum mortuus ex Petechys. Sepultus ad S. Sebastiani.)

Özvegye 490 □-ól telken polgári házat bír, (Grundb. 1775. Palotavár.) melyről 1778—1784 ismerünk feljegyzéseket, s 347—352 számokat viseli (Conscript. 1778—1784.) Ettől fogva elvész előtünk minden további nyom, csak a Felsővárosban marad fenn a Vörösmarty család továbbra is.

Vörös Ferenc megyei katona a megye kiküldetésében Dunántúl több vidékére kerül. Lekerül Zalába, Veszprémbe, megismeri a megyei urak, földbirtokosok gazdaságát, mindenütt nyílt szemmel néz körül és a maga kis gazdaságában meghonosítja, ami hasznosat látott. A XVIII. század derekán sok német telepedett hazánkba, főleg olyanok, kik Németországban a juhászattal foglalkoztak. Ekkor telepedtek le Dunántúl a Polimperger, Micheler, Sauer, Werner, Seydl családok, legtöbbször bérléssel foglalkoztak. Bérleteiken a Németországban akkoriban kiválóan jövedelmező juhászattal foglalkoztak és hamar vagyonra tettek szert. Az új jövedelemforrás új korszakot nyitott hazánk gazdasági életében.²¹⁾ Nagybirtokosaink kapva kaptak rajta, hisz óriási kiterjedésű földek heverték parlagon, ami kiválóan alkalmas volt legelőnek.

V. Ferenc is juhotat szerez (1765-ben 65 drb. 1766-ban 80 drb ; 1767-ben 112 drb ; 1768-ban 80 drb.) Vagyonkaja szaporodik, halála előtti évben házának telkét 116 □-ölről 580 □-öltre nagyobbítja, 6 szántója, 2 száraz 2 vizes rétje, 4 lova, 2 tehene, 4 borja, 100 drb. juha és 6 okt. szölleje van.²²⁾ 1777-ben meghalt. Az egyházi bejegyzés (Belv. Haláloz. anyakönyv.) foglalkozásáról, újszerű gazdálkodásáról ítélve „colonus“-nak telepesnek mondja. (Francisc. Vörös colonus hydropae.)

Legidősebb fia Ferenc ügylátszik már Nádasdy gróf gazdaságában nyert alkalmazást, mert 1773 febr. 14-én Mikó Rozáliával kötött házasságából 1779-ben született Ignác fiának keresztszülőjéül a felsővár. pléb. kereszt. anyakönyvében „Com. Nádasdy Franciscus et soror eius Teresia“ van bejegyezve. Öccse Mihály, a költő atyja, alighogy a szülői háztól elkerül, maga erejéből tartja fenn magát és mihamar szintén Nádasdy gr. gazdaságában találjuk: Nyéken ispáni minőségben. Ezalatt az özvegy fehérvári gazdaságában tovább folytatja férje munkáját, tanácsal Ferenc fia látja el. Zámolyi-utcai házában (régebben a Királykút-utcát is a Zámolyi utcához számították, hisz a „Vásár állás“-tól ezen keresztül egyenes út vitt Zámoly felé) mintha semmiféle változás nem történt volna. A városi hatóság contingentálja ugyan a juhtartást, hisz' ügyis

²¹⁾ Vas Gereben: Tekintetes urak. Gyűjt. kiad. VII. k. Bpest. Méhner 48 l.

²²⁾ Port. Conscriptio 1765—1776.

kevés a földje a határban, nemhogy legelője, melyet a juhok oly hamar letarolnák és nem maradna a többi állat legeltetésére elegendő; így is a maximális állomány áll mindenkor az özvegy aklában (1778—81: 85 drb. 1882—87: 50 drb. majd 27, 19, 17, 13) 1800. évben már nincs juha a háznál. A többi állat is ennek arányában fogy: Eleinte 4 ló, 1—2 tehén 2—5 borjú szerepel, majd 3 ló, 1—2 tehén 2 borjú, később 2 ló, végül csak 1—2 tehene maradt.²³⁾

Az 1785. évben a szomszéd házban Divényi József megy. katonát találjuk lakóként, kinek 1 tehénkéje és 1 borja van. A fiatal ember Vörösmarty Katalin iránt szerelemre gyúl és nemsokára el is veszi s elhagyja a várost. Később Zichy-ujtaluasi tisztartóként látják viszont, kinek Fehérvárott két háza van: a Királykút-utcában a mai Katerinka-Seper féle ház és a Felsőkirálysoron egy. Az özvegy lassanként maga marad. 1793-tól egy szegény aggastyánt találunk még lakóként a házban („miser“—„senex“) Csárody Jánost; 1804-ben Szabó József; 1806—7-ben Magyar István a lakó. 1807-ben özv. Vörös Marty Ferencné, Simogha Erzsébet gyermekei kérelmére végrendeletig rendelkezik vagyonáról. Ez a maga szemében páratlan s főleg a költő atyjára vonatkozólag meleg hangú rendelkezés, mely Szívár 1807. évi jegyzőkönyvében 1418. sz. alatt teljes egészében megtalálható, a következőkép hangzik:

„Alulírott még ép elmével de egyszersmind öregségem miatt könnyen megtörténhető halálomat előttem tudván gyermekeim között megmaradott javaim iránt, melyeket úgy boldogult férjemmel Vörös Marty Ferenczel kerestem, így szabad akaratomtól függenek, villongások ne támadjanak, teszem gyermekeimnek akaratjából is a következő utolsó rendelkezésemet és gyermekeim közt való osztályt.

Először, minthogy Ferenc fiam, mint gyermekeim között öregebb, özvegységemben mindenben tanácsával, minden iparkodásával gazdaságomat segítette és apró gyermekeimre nézve is igaz atyafiságát megmutatta, azért fejevári hegyen az úgy nevezett Turózsákban fekvő szőlőmet 1000 foréntokban neki adom és által adtam.

Másodszor Mihály fiam alig oskoláit végezte, azulta maga fáradságával kerésván élelmét, nekem az iránt semmi költséget, vagy alkalmatlanságot nem szerzett, sőt még házasságára is, a mit pedig tartoztam volna, néki semmit sem adtam, mégis nevezett Mihály fiam szivességét, engedelmességét és amennyire tőle telhetett segítségét tapasztalván, ezen felül pedig tőle telhető módon hátralevő életemben reám való gondoskodást ajánlván és ugyanazért, hogy én is anyai szívemet hozzá meg mutassam és valamivel segíthessem, minthogy még eddig soha sem segítettem, általamod

²³⁾ Port. Conscript. 1778—1786. Conscriptio Quanti Contributionalis Lib. ac. Rg. Cittis Alb. Reg. 1791—1807.

néki örökösen itten Fejérvárott zámolyi utcában lévő házamat, minden hozzátartozandó földekkkel és rétekkkel 4000 frtokban oly formán,

Harmadszor, hogy Ferenc és Mihály fiaim, mint akikben legtöbb bizodalom van a már fellebbemlített 5000 forintokat 6 per Centum járandó Interesse esztendőnként minden hiba a fogyatkozás nélkül kezembe adni, sőt ha az elegendő nem volna szükségemet azon nálok lévő Capitálisból pótolni és engemet tisztességesen eltartani, a házban holtomig minden háborgatás nélkül meghagyni tartoznak de az én lakásomon felül való többi részét a háznak Mihály fiam már életében szabadon használhassa.

Negyedszer Ferenc és Mihály fiam a szőlő és ház árából származott 5000 frt capitalisbul tartoznak az én halálom után Kata és Juli leányom succesorainak részét kiadni de ezen capitalisból ők is amazokkal egyaránt osztoszkodhassanak.

Melynek nagyobb erejére és valóságára adtam ezen nevem aláíratásával ugyan de saját kezem + vonásával megerősített fassionalis levelem Székesfehérvárott December hólnapnak 2-án 1807-ik esztendőben X Simogha Erzsébet mint néhai Vörös Marty Ferenc özvedje. Coram me Paul Wass m. p. Senatore et qua requisito teste... Coram me Josepho Berky Rg. Civitatis Alb. Reg. pro Cancellista et qua requisito teste... A végrendeletben említett legidősebb fiú: *Vörösmarty Ferenc*, a költő nagybátyja az 1780-as évek körül már itt van városunkban ismét és a megye szolgálatában apja állását követi. 1784-ben az anyakönyvekben Miles Com.-nek van bejegyezve. 1789-ben a városi jegyzőkönyvekben is nyomát találjuk, amikor a kamarai hivatal 15 frt. fizet neki. (1789. N° 749. Vörös Franz (dem Conducteur) wird vom Kammer Amt 15 frt. ausgezahlet. Conducteur = itt rabkísérő). Az 1809. évi nemesi összeírásokban már mint megyei strázsamester szerepel. Apja gazdasági érzékét örökölvén nagy jómódra tesz szert. Ő is juhászattal foglalkozik. Az 1790. évi 917 sz. jegyzőkönyvi bejegyzés szerint Pereszteghy Nagy Pállal együtt engedélyt nyer, hogy juhait a város legelőjén őriztethesse. Ugyanezen évben polgárjogot nyer. Háza 69 sz. alatt 331 □-öl a mai Malom utcában van, azonkívül szőlője, 6 buzaföldje, 6 rétje, 4 lova, 27 juha van.²⁴⁾ 1792-ben megveszi Say József Malom-utcai nagy 1033 □-öl terjedelmű házát,²⁵⁾ de sohasem lakik ott.²⁶⁾ Ez a sokak által Vörösmarty háznak ismert mai Szemere ház, mely később Ignác fia nevére szerepel, de legidősebb fiáé Ferencé, ki azt 1400 forintért, hatvan akó csókai borért 1816-ban eladja Ámon Jánosnak.²⁷⁾ Ettől viszont a 40-es években öccse Vörösmarty Zsigmond

²⁴⁾ Impos. Quanti Contributivialis 1792.

²⁵⁾ Vár. jkv. 1792. N° 452. Grundbuch 1830-ig.

²⁶⁾ Impos. Quanti Contrib. 1792—1816.

²⁷⁾ Vár. jkv. 1816. N° 723. Grundbuch 1830-ig.

(Keszi-ben tisztartó) vásárolja vissza. 1797-ben megveszi Nagy Ignác özvegyének házáat a mai Havranek József (régii Öreg) utcában és ebbe költözik,²⁸⁾ míg első házáat Bebesy Jánosnak 1801-ben eladja.²⁹⁾ Itt lakik most 1811-ben 60 éves korában gangrina folytán bekövetkezett haláláig. Gazdasági körülményei mindvégig tervszerű, módos gazdára vallanak, állandóan 2 lova 2-3 tehene, 3-8 borja, sertései sőt az 1800-as években rideg jószága is van (1806: 20; 1807: 8; 1810: 3 ménes lova: equi equat). Szőlleje eredetileg 10 kapás volt, a Hochfellingner utódoktól 8 kapás szőlőt vett 1797-ben.³⁰⁾ Ez a fent közölt végrendelet folytán a 10 kapás turózsáki családi szőlővel gyarapodva 28-ra növekedett, melyből 8-at úgylátszik Ferenc fiának adott át. Ez a *Vörösmarty Ferenc*, ki egyuttal a Malom-utcai nagy 1033 □-öles ház tulajdonosa, Pesten ügyvéd lett, s a költőnek legidősebb unokabátyja volt, az ő tanácsára kerül a költő is fel Pestre iskolába, majd a jogi pályára, illetőleg talán az ő közbenjárására a Perczel családhoz.³¹⁾ bár ez utóbbít a véletlennek is lehet tulajdonítani.³²⁾

Az öreg V. Ferenc halála után vagyona mindegyre kisebb lesz, Öreg-utcai házában él az özvegy és Ignác fia, a többi fiú elszéledt. 1813-ban ráíratta e házat,³³⁾ majd 1814-ben az örökölt szőlőt is. *Vörösmarty Ignác* e szőlőt ugyanez évben Gruiber Lőrincével elcseréli.³⁴⁾ Az özvegy nevével 1824-ben találkoznak még egyszer a városi jegyzőkönyvekben, amikor a vásárra bejövő vidéki bognárok panaszt emelnek ellene, hogy a beszállóban álló portékáikból kerekeket adott el.³⁵⁾

Most vissza kell térnünk a költő szüleire. Atyja *Vörösmarty Mihály*, kit a városi telekkönyvek, összeírások még mindig Vörösnék írnak, örökölte a Zámolyi (ill. ma Királykut-) utcai házat. A végrendelet rendelkezéseinek eleget akarván tenni a megkivánt 5000 frt-ot tőkésítenie kellett. De honnan? 1808/9-ben hat gyermeke van, fizetése évi 100—120 frt. és járandóságok. Az 1809-es nemesi felkelésre 40 ft-al váltotta meg magát. »Korán jöttek rá a családi terhek — írja János fia a költő özvegyéhez 1863-ban³⁶⁾— az idők mostohaságai által meghíusult remények érzete mélyen sebzett, gyengén érző szívét sújtották.« Egy kis pénze lehetett, mert 1000 frt. céljából kölcsön után kellett néznie s ezt Magyar-

²⁸⁾ Vár. jkv. 1797. N° 1000. Impos. Qu. Contr. 1799/1800.

²⁹⁾ Vár. jkv. 1801. N° 794.

³⁰⁾ Vár. jkv. 1797. N° 420.

³¹⁾ Gyulai Pál *Vörösmarty életrajza* V. kiad. 1900. 20. l.

³²⁾ Hajas Béla: *Vörösmarty Mihály és Perczel Etelka*. Irodört. közl. XII. évf. 1931. 303—304. l.

³³⁾ Vár. jkv. 1813. N° 131.

³⁴⁾ U. ott. 1814. N° 1567 és 1658 sz.

³⁵⁾ U. ott. 1824. N° 6—1820.

³⁶⁾ Brisits Frigyes: *Adatok Vörösmarty M. életéhez*. Irodalomtört. közl. XLI. évf. Bp. 1931. 55—61 l.

Kossa Sámuelától, Tolna megye későbbi főszolgabírájától kapta. Ez összegekről kötelezőlevelet adott 1807 dec. 9-én Gárdonyban.³⁷⁾

A költő nagyszüleinek, majd szüleinek háza Székesfehérvárott.

A ház 1808 óta a költő atyjának a tulajdona. Vele egyidőben polgárjogot is nyert a városban. (Vár. jkv. 1807 N° 1414) A ház közel volt a Vásártérhez, nagy vásárok alkalmával, amikor bejöttek Nyékről Fehérvárra, volt hol megszálljanak. 1814-ig Nagy Albert lakik benne, de úgy látszik, hogy a szomszéd Langmáhr József a ház gondozója. 1815-től német ember a lakójuk: Elberth Ádám. A két ház (Vörösmartyé és Langhmáré) külsőleg és belsőleg teljesen azonos. A kapuajtón bemenne oszlopos tornácra jutott az ember, melyből alacsony ajtó nyílt a konyhába. Ebből a régi magyar parasztházak mintájára nyitott u. n. kürtős konyhából jobbra és balra két tágas szoba nyílt. Az első két kicsiny ablakával az utcára nézett, a másik az udvarra. A mennyezet gerendás mennyezet, melyet a középen átfektetett harántgerenda támasztott alá. Mindkét szobában a belső

³⁷⁾ Fejérm. Levéltára : Polgári perek 55 fasc. 28. pere.

sarok mentén a konyhából fűtött kályhák állottak, melyeket az akkori fejlett fehérvári kályhásipar nagy kockás fehér csempével burkolt be. A lakás mellett hátrább az udvar és szérűskert felé húzódtak az istállók. A házhoz 4 szántó és 2 rét tartozott. Vörösmarty Mihály az 1816-iki fehérvári vásáron meghült és betegeskedni kezdett. Most már Velencén lakott, ahol Meszlényi Antaltól bérelt kis hirtokot. A napoleoni háborúk utáni gazdasági krízis, pénzügyi politika, devalváció, súlyosan nehezdedtek az ő vállaira is, itt is ott is adósságot kellett felvennie. 1811-ben Baróthi Ferenc tiszteletestől 380 frt-ot,³⁸⁾ 1815-ben Raichenpach Mátyástól 400 frt-ot,³⁹⁾ Kolozsváry Mihálnál lévő adósságát 1816-ban többé-kevésbbé letörlesztette,⁴⁰⁾ Magyary-Kossánál levő adóssága is fennállott még, sőt anyja halála után nőtestvéreit ill. azok utódait sem elégítette még ki. 1817-ben felcsuti Vörösmarty Erzsébet, Mohos Mátyás hitvese kéri az öreganya után őt is megillető rész kiadását.⁴¹⁾ Fiai taníttatása is pénzbe kerül. Hiába folyamodik stipendiumért, hiába állít ki neki a megye 1816-ban szegénységi bizonyítványt, mert „számos gyermekeinek felnevelésére és kivált azok illendő kitaníttatásokra elegendő tehetsége nem volna“, az ösztöndíjat mégsem kapja meg.⁴²⁾

Ily súlyos anyagi körülmények között éri utól a halál 1817-ben Pesten, ahova unokaöccse Vörösmarty Ferenc hívására betegsége gyógyítására felment. Ott maradt hűséges, szelid, adakozó szívű, vallásos, szorgalmas és gazdaszonykodásában fáradhatatlan özvegye, Csáthi Anna 9 neveletlen gyermekével. Valóban „szegény asszony“ volt. Szinte csodával lett volna határos, ha abból a gazdasági leromlásból, melyből férje, a józan férfiember nem tudott kivergődni, ő, a gyöngye, jószívű asszony kilábolt volna. A váltók kifizetését egyre sürgetik, különösen Magyary Kossa Sámuel türelmetlen. 1820 jún. 4-én kelt intőlevelében felszólítja fizetésre. Szegény „szóval azon nyilatkozását tette, hogy ő mostanság a pénzért le nem teheti, hanem a Tekintetes Creditor úrnak úgy fogna tetszeni a Fejér Vári Városban helyezett Házának árendáját reánk jövő 1821 Szent György naptól fogva egészben assignálja oly formán által engedi, hogy azt a tisztelt Hitelező úr mind addig szedje míg a nála lévő Tőkepénze kamattyával együtt le nem hajol.⁴³⁾ A hitelező az ajánlatot nem fogadta el, hanem pert indított ellene. Ugyancsak perbe fogta az özvegyet Molnár János

38) Fejérvám. Levélt. Polit. act. 1822. N° 169.

39) U. ott. 1819 N° 1580.

40) U. ott. 1816 N° 258.

41) Fejérvám. Levélt: Politicai act. 1817. N° 818.

42) Rexa Dezső: Vörösmarty stipendiuma. Akadémiai Értesítő XXVI. Bp. 1915. 553 557. l.

43) Fejérvám. Levélt: Polg. perek. 55 fasc. 28 proc.

főorvos is, mely perben az özvegy ingyenes ügyvédet kap.⁴⁴⁾ A vármegye főszolgabírája Kolozsváry Pál 1822 márciusában tőke, kamat és költségekben elmarasztalja az alperes özvegycet. A nehéz helyzetben a család összefog a megmentésükre. 1823 dec. 20-án sógora Divényi József újfalusi tisztartó, Vörösmarty Katalin férje átvállalja az adósságokat s így a fehérvári ház, mely a Wüstinger féle telekkönyvben Felsőváros 468 sz. alatt szerepel, 1824 ápr. 27-én 6000 frt. összegben az ő tulajdonába megy át. Divényitől 1838-ban Vayer György veszi meg, majd Antal Ferenc tulajdona lesz, kitől gyermekei örökölték. A ház ma 2484 helyrajzi és Királykút utca 5. számot viseli és a hátsó árok hozzácsatolásával 607 □-öl terület lett. Külsőleg ugyan kissé új képet öltött, mert néhai Antal Ferenc a házat megemeltette, a gerendamennezetet eltávolíttatta, az egész lakásból három egyszobás lakást létesített, a tornác is átalakult, mert a kiugró pincelejáratot eltávolította. Mégis, ha fogalmat akarunk szerezni a ház régi képéről, akkor a szomszédos Királykút-u. 3 sz. számú házat az egykori Langmáhr, ma Fröschl házat kell megtekintenünk, mely teljesen megőrizte régi formáját. Érdemes volna a két cserépkályhát ismét beállítani a szobákba, hogy az elmúlt időköt visszavarázsolhassuk, melyben a költő — még kis gyermek — odasimult jó nagyanyjához, ki odaadó szeretettel simogatott végig ragyogó világot rejtő nyílt homlokán. A régi házat a Fejérmegyei és Székesfehérvári Muzeumegyesület még az év folyamán emléktáblával fogja megjelölni.

1827 után az özvegy két évig maga is Fehérváron lakik, idehozta fiait. János tisztességes lakást szerzett neki és tehenet tartott számára, de ő csak visszavágyott Velencére.⁴⁵⁾ Hol volt e két évben lakása, nem tudtam nyomára jönni, pedig inquilinusként kell szerepelnie, ha tehene is van.

A költő kapcsolatai Fehérvárral.

A multak ködéből az ősök testi és lelkivonásaiból összetéve jelenik meg a XIX. század hajnalán a költő Vörösmarty Mihály. Termetben a Vörösmartyak középtermete, széles vállak, melyek egyenestartású törzset hordanak, később a vállak magasságában kissé meghajlott; nem mondhatni külsőre feltűnő embernek, »de annál többet ért belül.« Ha az arc a lélek tükre, úgy magas és széles domborulatú homloka mélyen gondolkodó lelket takart, melyben az akarat szívóssága az érzelem lágyságával párosulva harmonikus egyéniséggé tette hordozóját. Mihelyt az egyik (pl. az érzelmi elem) túlsúlyra került a másikkal szemben, — mint a

⁴⁴⁾ Fejérvárm. Levélt: Politicai act. 1820 No 1779.

⁴⁵⁾ Brisits Frigyes: Adalékok Vörösmarty M. életéhez. Irod. tör. Közl. XLI. évf. 1931. 56. l.

szabadságharc után — mitegy elvesztette a talajt lába alól és búskomorság lett úrrá fölötte. Mélytűzű szemében a meggyőződés ereje lobogott, melyet harmonikus világnézete támasztott alá; szeme felett az önbizalom, de egyuttal magafékezés hulláma domborodott elő. Ez az önuralom szinte zárkózottságot és szemérmes visszahuzódást eredményezett érintkezésében. Mintha vérében őseink keresztül a magyar faj tipikus vonásai egyesültek volna: Kitartó hűség és elvszilárdság, lángoló lelkesedés, de hirtelen megtorpanás is a váratlan balsiker láttára. Széppapja V. Gergely izzó magyarságát örökli, de nem gyűlöli a németet. („Nem minden német okvetlen rossz ember“ — mondja öccsének); nagyapja nyitott szemével nézi a körülötte lezajló életet, amelyben saját lábán rokon támogatás nélkül kell megállania helyét; végre apja mélységes családias érzésével zárja szűkebb lelki egységbe hozzátartozóit, barátait, tágabb értelemben e drága haza minden polgárát, ki annak felvirágoztatása érdekében vele együtt munkálkodik. Az erős gazdasági érzéket, mely a Vörösmartyak sajátja, nem örökölte; itt édesanyjának lelkülete, adakozó szíve, mások segítése erősebben érvényesült benne, a maga javainak gyarapításánál.

Családi összeköttetésein kívül első ifjúkora, diákévei azok, amelyek szorosabban városunkhoz kötötték a költőt. Saját följegyzései szerint 1811 novemberében került be Velencéről Fehérvárra.⁴⁶⁾ Kétségtelen, hogy az ezt megelőző tíz esztendő alatt nem egyszer járt városunkban, különösen a régi hires fehérvári vásárok idején, hisz itt élt még nagyanyja a régi családi házban, itt élt nagybátyja valamint Ignác, József és az akkor még kiskorú Zsigmond unokabátyja; utóbbival szorosabb lelki kapcsolat fejlődik ki közöttük, mint azt a későbbiekben láthatjuk. Ifjúkorának részletes képét már feltárta Gyulai Pál klasszikus életrajzában,⁴⁷⁾ itt csak néhány részletkérdésre akarok kiterjeszkedni. Vörösmarty János írja egyik levelében,⁴⁸⁾ hogy Fehérváron együtt voltak szálláson. »Atyánk magyar ruhában járatott bennünket, meg volt mondva koszt és szállásadó urunknak, hogyha első leszünk akkor bőven zsinórozott sujtásos nadrág, dolmány és sarkantyús csizma lehet Husvétra, vakációra. Atyánk sokat mondta, hogy fiaim iparkodjatok németül beszélni, jól írni, olvasni, mert a nélkül nem sokra megy mai világban az ember, és ezért mindig olyan helyre adott, ahol az úr és háznépe németül beszéltek.«

Hol, kinél volt a költő diákkorában szálláson, teljes bizonyossággal megállapítani nem lehet. A városi összeírások (Conscriptio

⁴⁶⁾ Vörösmarty Összes Munk. VIII. k. 384 l. — Vörösmarty Emlékkönyve 57–58 l.

⁴⁷⁾ Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza Bp. 1900. 1–15 l.

⁴⁸⁾ Brisits Frigyes: Adalékok Vörösmarty életéből. Irodortört. Közl. XLI. évf. Bp. 1931 55–61 l.

Animarum) hiányosak, csak a családfőket mutatják ki, a családtagokról csak számok beszélnek, így csak a szájhagyományra lehet támaszkodni. Utóbbi azonban annyira nem megbízható, hogy sokszor lehetetlen kapcsolatokhoz vezet. Legerősebben tartja magát az a feltevés, mely a Felsővárosba helyezi a fiúk szállását. Itt volt a család a legismerősebb, itt éltek apjának egykori ismerősei, gyermekkori pajtásai, itt éltek a rokonok az Öreg utcában, itt állott saját házuk a Királykút-utcában. Fenti levélből világos, hogy idegeneknél voltak szálláson, nem rokonoknál. A szájhagyomány egyik verziója, mely Dr. Havranek József alispán úr családjánál tartotta magát, (édesapja Dr. Havranek J. egykori polgármester állítása) úgy tudja, hogy a költő az ő szomszédjuktól járt iskolába. A Havranek család azonban csak a múlt század negyvenes éveiben jött városunkba, közvetlen tudaton tehát nem alaphat a hagyomány, de élhetett az egykori szomszédok tudatában, akik büszkén beszélhettek az utókornak a „Szózat“ költőjéről, kit mint gyermeket maguk is ismertek még. A Havranek család ősi fészke a régi Öreg-utca, (ma fentvezett polgármesterről van elnevezve) 4. sz. ház. Szomszédja volt egyrészt *Walch Antal*, ki e házat 1812-ben vette meg, tehát ép a költő itteni tartózkodása idején, másrészt a Liget felé *Klökner Péter* és *Fischer András* a régi „Arany Sas“ fogadó tulajdonosa. A Klökner családnál nem akadtam a hagyomány őrizetére, maradna tehát *Walch* vagy *Fischer* később a *Hesky* család; mindkettő akkortájt német család teljességgel. A Havranek család másik ága a Királykút utca 1 sz. alatt folytatta az újabb korban kőfaragó üzemét (*Walch Antal* üzemét vették át!) E ház mellett *Langmáhr József* háza állott, majd emellett a költő atyjáé, amelyben *Elberth Ádám* lakott. Ha itt lett volna szálláson a költő és *János* öccse, utóbbi ezt okvetlenül megjegyezte volna, hisz levelében sok jelentéktelenebb részletet is megemlít. Maradna a szomszéd *Langmáhr József*. Ennek, háznépének és lakóinak neve még az adókönyvekben is németül íródott, kétségtelen jele — az akkori szokás szerint — a család német voltának. A költő édesatyja már kis kora óta ismerhette, hisz állandóan szomszédok voltak, később is mintha ő viselte volna gondját a szomszédos *Vörösmarty* háznak. Talán ideadta szállásra két fiát!? Mindenesetre egyszerűbb családnál kell őket keresnünk, mintsem kora gazdag kereskedőinek házában. Bizonyosat — sajnos — nem állapíthatunk meg, csak találgatás, feltevés minden, amit mondhatunk.

Tanulmányairól, iskolai életéről élénk képet adott *Gyulai Pál* többször említett V. *János*-féle levele. Adatainak alapján 5 évet töltött itt az ősi városban a magyar múlt romhalmaza felett, az ősi királýsirok pusztulását látva és szomorú szívvel tapasztalta,

hogy „Bús feledség hamván s néma hant;
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.“ (Zrinyi dala)

mert „Más faj állott a kihúnyt helyére,
Gyöngye fővel, romlott szívtelen.“

„A regényes lovagi kor alakjai helyett gyenge erőtlén bábok, idegen nemzetiségek népesítik be e földet s az újkori haladás tényei helyett középkori maradványok uralkodnak“⁴⁹⁾ Talán az is egyik oka annak, hogy nem tanult meg itt németül. Atyjuk, mikor husvétra vakációra hazatértek, kérdezte: „Tudtok e fiaim valamit már németül? — Mi hallgattunk, atyánk pedig e hallgatást elértette, többször nem kérdezett.“ írja V. János. Később Pesten megtanulta jól e nyelvet, olyannyira, hogy német verset, sőt Stettner (Zádor) barátjával együtt német szótárt és nyelvtant is írt. — A magyar mult itt lengte tehát körül költői fantáziáját. A város és Fejérmegye multja telítette meg lelkét a magyarság régi dicsőségével. „Van lokális predestináció — írja Fürst Aladár dr. lendületes értekezésében. —⁵⁰⁾ Fejérvármegye a honfoglalás megyéje azért lett Vörösmarty a honfoglalás költőjévé.“

De nemcsak hatásokat kapott e helyről, lelke visszazáll később is a honi földre. 1829-ben ódát ír „Fehérvár“-ról; 1833-ban epigrammában megéneklei Érd dicsőségét; „Eger“ c. eposzában fájdalmas reflexióval kérdezi: „Hol fejedelmid sírja Fehérvár?“, majd ugyanitt mély szomorúsággal látja, hogy Arszlán bég „Nagy elődeink sírján gázolva, e várost bírja lakásul“. Cserhalom-ban ott látja László seregében: „Honni királyokkal még akkor büszke Fehérvár Gyermekeit magasan rengő dárdákkal“. Zalán futásá-ban a magyar vitézek neveiben ismert nevek tűnnek élénk: Balator, (Balaton), Téli (Tét), Karádó (Karád), Csörsz (Csösz?), Bojta (Vajta), az idegen nevek hősei közt a mi Erzsébet-ligetünk régi nevét, a: Haleszt. „Hogy Vörösmarty tényleg erre a fehérvári erdőcskére gondolt — írja Dr. Fürst A. — azt abból is következtetem, hogy ezen hős jelzőjéül oly melléknév szerepel, mely hősöknél bizonyára ritka, de amelyet Halecczel együtt gyakran hallhatott a költő, zúgó Halecz-nek nevezvén e névtelen férfit“.⁵¹⁾

Később még néhányszor ellátogat Fehérvárra. 1827-ben, mikor édesanyja beteg, elhagyatottan fekszik Velencén és a fiúk behozzák a városba, többször megfordul lelkében a gondolat hogy letelepszik Fehérvárott és ügyvédi pályát fog folytatni.⁵²⁾ Gyulai itt Zádor és Csató Pál leveleire hivatkozik. Megerősíti ez,

⁴⁹⁾ Dr. Vass Bertalan: Emlékbeszéd. Vörösmarty Emlékkönyve XI l.

⁵⁰⁾ Dr. Fürst Aladár: Vörösmarty M. és Székesfehérvár Szfv. 1904 7. l.

⁵¹⁾ Dr. Fürst Aladár: U. a. 12. l.

⁵²⁾ Gyulai Pál: Vörösmarty Életrajza. 5. kötet. Bp. 1900 84 l.

V. János levele is, ki azt írja, hogy bátyja meglátogatván őt 1827 ősszel v. 1828 tavasszal Sz. Ágothán arra utazván beszállt a főszolgabíró és fő fiscus is hozzája. (Horváth G. és Nedeczky Ferenc). Itt megismerkedtek a költővel és nagyon biztatták, hogy jönne csak haza, jobb lenne mint Pesten, majd ők ajánlani fogják a főispánnál és minél előbb Honorarius fiscusnak megtétetik.⁵³⁾ V. János azonban erősíti, hogy nem igen akart Fehérvárott lakni. — Fehérváron — úgymond — nem lehetett megtartani, mert akkor kissé németes város volt, a Nagy Urak lenézték a polgárokat és a Megyei dolgok is korlátozott módon folytak, — azt nem szerettem bátyám látni.⁵⁴⁾

Annál jobban szerette a puszta. 1827 tavaszán dunántúli utazásában ellátogatott unokabátyjához Vörösmarty Zsigmondhoz Kis-Keszibe. Ide utaztában Fehérváron keresztül vitt útja. A „Pokolban“ (Budai út, ma gr. Klebelsberg u. 1. sarok) találkozott Stettner sógorával. „Úgy nevezik a vendégfogadót melyben megebédeltünk — írja az előbbihez⁵⁵⁾ — s most az esőtől beszorítva, nem pokolban ugyan, de olyan magányban ülök, mint árva légy, mely az őszi dértől elhullott társain egyedül szédeleg.“ Színházba is ellátogatott. »Játszották-e a magyarok Kisfaludy Leányörzójét? — írja tovább. — Én itt Fehérváron hallottam őket, hol egy pityergő szomorújátékat adtak felvonás közben rövid énekkel. A darabhoz képest nem rosszul játszottak, mert az olyan szegény volt, hogy szánnom kellett őket. Asszonyaik nincsenek, de az énekben oly előmenetelt tettek, melyet utolsó hallásomtól fogva nem reméltem volna. Nincs itt szó a tökéletességről, csak a haladásról, s én megelégedném, akármely úton volnának képesek hallgatókat nyerni. Ez azonban veszett ügy, nem vívok mellette. Fehérvárott szerezhetnék ösmeretségeket, de nem igen vágyok rá sok okokból, a jobbakat azonban el nem kerülöm.« Visszatérve látogatta meg anyját. »Szokva vagyok a nyomoruság látásához — írja-akkor⁵⁶⁾ — mert szinte benne nevelkedtem, de ezek olyanok, hogy a lélek sulyokat nem bírja.« Talán ekkor határozta el letelepedését, mert ez év októberében Fábián Gábor kérileli »Ne menj el, édes Miskám, Pestről, ha lehet, az olyan poetának, mint Te vagy, in urbe kell laknia. Ne add te magad ama gyalázatos prókatori mesterségre.⁵⁷⁾

Ugylátszik ekkor készítette nyomda alá a „Bujdosók“ c. drámáját. Erre vallhat Stettnerhez írt levelében (121. lev) »Írószereim, írásom készen állanak előttem, csak hozzá kell fognom,

⁵³⁾ Brisits Frigyes: Adalékok Vörösmarty M. életéhez. Irod. tört. Közl. XLI. évf. Bp. 1931. 57 l.

⁵⁴⁾ U. o. 57 l.

⁵⁵⁾ Vörösmarty Emlékkönyv 121. levél 217—218 l.

⁵⁶⁾ Vörösmarty Emlékkönyv 126. levél 221 l.

⁵⁷⁾ U. a. 176. levél 261 l.

ami itt könnyen megeshetik, mert ha kinézek az időbe legalább is hetes esőt várok, s ilyenkor tudod nem jó a sétálás.« Eszerint a »Pokolban« lakott ezidőben, legalább is néhány napig. A „Bujdosók“ 1828-ban láttak napvilágot a fehérvári Számmer nyomdában.

A nyomdával továbbra is érintkezésben állott, sőt Bajza egyik munkáját (Válasz) ide dirigálja. »Bajza munkáját semmi esetre Pesten ne nyomassátok, mert becsületemben áll megtartani a föltételeket« írta Stettnernek 1830 ápr.-ban. Át is adja a nyomdának (1000 pld. 40 frtért), de a munka halasztást szenved; egyrészt mert Vörösmarty »Csongor és Tündéjét« nyomják, de ez is áll a papirosszúke miatt, másrészt nincs elegendő betűjük. Stettner kedvetlenül válaszol: »Igyekezzél, hogy ezek az emberek szegényeségeket legalább pontossággal és szerénységgel iparkodjanak kipótolni« (129—132. levél). A »Csongor és Tünde« 1830-ban ugyancsak a Számmer nyomdában jelent meg. Nyomatás alatt Vörösmarty leveleit Fehérvárra a Magyar Theátrum épületébe címezteti, de egyik levelén közelebbi címet is találunk »Thaly Károly úrhoz« (133. lev.) Thaly Károly ezidőben megyei levéltárnok volt. Vele való ismeretsége valószínűleg Nyékről származik még, hol Thaly táblabírónak birtoka volt. Lakása valószínűleg a a Bajzáth-házban lehetett, a magyar Theátrum épületében (Ferenc József tér 8.)

»Csongor és Tündét« különben szintén Kesziben írta Vörösmarty Zsigmond urhidai és sághi szöllejében, ahová naponként kikocsiztak. Ennek kertjében, gyümölcsösében és méhesében találta magát nagyon jól a költő, »csak a méhek dongása; más nem háborította« — írja öccse. Pesten a cenzurán visszavetették a művét, hanem a fehérvári Censor, akkor iskolai direktor, tanára volt a költőnek, nem tett akadályt a munka kinyomatásában.⁵⁸⁾ »A Két Szomszédvár« is itt készült — írja tovább. Igaza van tehát Fürst Aladárnak mikor úgy gondolja, hogy itt a Sárrét mentén, hol más ember bizony csak nagynehezen fedezhetne fel természeti szépségeket, írta meg ama hangulatos esti tájképét, melynél szebbet ő egyet sem alkotott. Az urhidai és sághi várurak borzalmas végharcáról szóló régi mondát Tolnai Vilmos meg is találta Sárpenle és Urhida vidékén.⁵⁹⁾

Idősebb éveiben is megfordult egyszer-másszor városunkban, de állandóan immár Pesten él. Rövid ideig Baracskán lakott. Talán még azt megemlíthetnők, hogy szoros barátság szálai fűzték a fehérvári származású tragikus végű bonyhádi plébánoshoz: *Egyed Antal*-hoz, ki maga is költő volt és a fiatal tolnamegyei patvaristát a költészetre buzdította, könyveket, utmutatásokat adott

⁵⁸⁾ Brisits Frigyes: Adalékok. Irodört. Közl. 1931. 56 l.

⁵⁹⁾ Napkelet.

néki irodalmi továbbképzéséhez. Mint a »Tudmányos Gyűjtemény« szerkesztője levelezésben állott *Májer József* fehérvári plébánossal, majd kanonokkal, ki korának híres egyházi- és politikai szónoka volt, beszédeiről Kölcsey is nagy dicsérettel szólt. Végül *Tóth István* v. városi főjegyző apjánál fordult meg több alkalommal Utóbbi Bicskén uradalmi számvevő volt. Vörösmarty gyakran meglátogatta bicskei szőllejében. Egy ily kirándulás alkalmával verset írt a költő a hajlék falára, melyet a tulajdonos féltő gondadal őrzött; az új tulajdonos azonban az írást már bemeszeltette.⁶⁰⁾

Ime tehát koszorúba szedtem városunk nagy fiának és családjának multját. Vajha egy épületkövel járulhattam volna hozzá ezzel városunk kulturtörténetének felépítéséhez és a lelkekben a helyi tradíció nemes érzésének ápolásához.

Dormuth Árpád.

KÜLÖNFÉLÉK.

A székesfehérvári koronázó templomból ránk maradt gránit oszlopok méretei:

1. Most a Bazilika-téren álló ép oszlop hossza 268 cm, átmérője legnagyobb a közepén 78 cm, legkisebb a tetején 70 cm.

2. A Bazilika téren álló csonka oszlop hossza 155 cm., legnagyobb átmérője 78 cm.

3. Az Erzsébet liget elején az 1849-es vértanuemlék oszlopának dereka 331 cm hosszú, átmérője 68 cm.

4. A püspökkertben a várfalhoz hajló virágos kert feljársánál két zömök oszlop, szabályosan kifaragva mint töredék csak kis méretben, egyik 82 cm. magas és 64.6 cm átmérőjű; Henszlmann szerint e kettőnek az átmérője még 66.7 és 69.4 cm. volt.

5. A Havranek Királykut utcai kőfaragó telepén volt még egy darab 40 cm. magas és 76 cm. átmérőjű; most az már a Bory Jenő máriavölgyi nyaralójában van. Dr. P. J.

A pettendi Luczenbacher-kastély építője. A pettendi angolgot stílu Luczenbacher-kastély a mult század 90-es éveiben épült. Építő mestere Voyta Adolf Károly volt. (Szül. Pápán 1834, megh. Budapesten 1923-ban) Károly János is megemlékezik róla (Fejér Vármegye Tört. V. 91. l.) Ujabban Lyka Károly közöl bővebb ismertetést a Voyta-építészcsaládról, köztük Voyta Adolfról is, kiigazítva Károly J. tévedéseit. (Magyar Művészet 1933, 2. sz. 57. l.)

⁶⁰⁾ Czapáry L.: Vörösmarty Emlékkönyv. 352 l. jegyzete.

Muzeumi értesítő.

Ásatás a bicskei kőkori telepen.

1933 szept. 18 — okt. 28.

Ezen ásatásunk tulajdonkép folytatása a galagonyás-hegyi kőkori telep 1932-ben megkezdett feltárásának. Akkor a telep lakóhelyén folytak a munkálatok, most pedig a telephez tartozó sírok feltárása volt a cél. Ez irányú munkánk megkezdésében irányadó volt ama értesülésünk, hogy néhány év előtt Keller Jakab szőlőjében pinceásás közben két zsugorított csontvázra és mellettük edényekre akadtak. Miután Keller földjén a rajta lévő szőlőültetvény miatt nem áshattunk, Reinhardt József vele szomszédos szántóföldjén kezdtük meg a kutatást. A terep itt a szőlőhajlékok előtt lassan emelkedő domboldal. Az első kutató gödröt a terep alsó részén, a Keller-féle présház mellett ástuk. A 7 m. hosszú és 2 m széles gödörben 2·50 cm. mélységig mentünk le. A kiásott gödörben a talaj 1·20—1·80 m. mélységig fekete televény föld volt, ez alatt agyagos sárga réteg következett. A szórványosan előbukkant leletek (kovaszilánkok, csonttű, agancs-csákány, edénytöredékek, köztük festettek is, csillagalakú agyagtárgyak) mind a fekete földből kerültek elő. Az ásatással a lejtőn fölfelé haladva a további gödrökben is hasonló viszonyokat találtunk és elsőheti fáradságunk csontvázleletet nem eredményezett.

Szeptember 25-én megkezdve a negyedik gödör feltárását, az első nap itt is csak szórványos leleteket hozott felszínre, de másnap lejobb hatolva 2 m. mélységben ráakadtunk az első csontvázra. A csontváz a Keller és Reinhardt-féle szőlő határán a kocsíúttól felfelé 12 méterre feküdt fejével délkeletnek fordulva, hossza a sírban 1·60 m. A kinyújtott helyzetű csontváz feje bal oldalán feküdt, hátgerince sarlóalakú görbületet mutatott, a jobb alsó kar a medencére hajlott, a balkar és a lábak kinyújtott helyzetben voltak. A csontváz körül előkerült tárgyak: a fej közelében (tőle 32 cm. távol és 18 cm. magasan) háromlábú, csészealakú agyagedény és egy pirosfestékes bütykös csésze töredékei, a sír felett mintegy 50 cm. magasságban 2 kovaszilánk és a csontváz lábai között karminpiros festékdarab.

Szept. 27 és 28-án az ötödik kutató gödör megásásánál már teljes siker koronázta törekvésünket. Egyszerre három teljes és egy bolygatott sír került napfényre. Ezek közül a 2. számú sír fekhelye a kocsíúttól felfelé 16·50 m., a két szőlő közti mesgyétől délre 2 m., mélysége 1·80 cm. A hanyatt fekvő csontváz feje keletnek, lába nyugatnak nézett, feje bal oldalra fordult, a jobb karja a medencére hajlott kezében agancsszerszámot tartva,

a balkar és lábak a medencénél megtörve és balfelé hajlítva egyenes helyzetben voltak. A munkálatok közben a föld a sír felett leszakadt, ez okozta a comb- és lábszárcsontok darabokra törését. A csontváz fejétől balra gyermek csontvázmaradványok kerültek elő. Mellékletek: a kisgyermek nyaktáján csont-gyöngyszemek, a fej mögött kisebb agyagcsésze három bütyökkel, a jobb kézben agancscsákány. A 3. számú sír távolsága az előbbitől keletre 45 cm., mélysége 1·85 cm., a kocsiúttól való távolsága 16·20 cm. Helyzete, miként az előbbi-é, kelet-nyugati. A zsugorított csontváz baloldalán feküdt, a jobb alsókar behajlott a medencébe, a bal alsókar két csontja egymást keresztezte, a két medencecsont és combcsont egymásfelett, az alsó lábszárcsontok egymás mellett feküdtek. Mellékletek: a fej mögött kétfülű, vörösen égetett pohár és csontok. A 4. sz. sír távolsága a kocsiúttól 15·50, távolsága a két szőlő közti mesgyétől 1·70 cm., mélység 2 m. A csontváz helyzete ugyanaz, mint az előbbieket és zsugorított. A fej baloldalon feküdt, a jobb kar behajtott, a bal kinyújtott, behajlított alsó lábszárak egymást keresztezték. Mellékletek: a fej mögött egy piros festéses, kétfülű magasabb edény és egy vastagabb falú kisebb edény töredékei. E sírtől nyugatra bolygatott sír került elő, melyből csak koponyatöredékek és egy karcsont maradtak fenn.

Egy heti szünetelés után október 9-én folytattuk a kutatást újabb sírra bukkanva. Ennek az 5. számú sírnek távolsága a kocsiúttól 18 m., a mesgyétől 2·10 m, mélysége 1·90 cm. A csontváz fekvése ugyanaz volt mint a többi, de nagyon korhadt állapotban maradt fenn. Fiatal női csontváznak látszik, amit a nyaktáján talált gyöngyszemek is igazolnak. A gyöngyök lemezes szerkezete arra utal, hogy tán kagylóhéjából készültek. Ugyanezen kutató gödörben és még a következőben is két helyen hamus és a tűzhelyt jelző kiégett földrétegek is kerültek elő állati csontokkal, durvább kidolgozású edénytöredékekkel, csontszerszám részekkel és kovadarabokkal. Miután csontvázletekre a továbbiakban nem volt reményünk, az ásátást okt. 28-án befejeztük. Az egész feltárt terület nagysága: 20×7 m, 140 m². A munkálatokhoz szükséges munkásokat, naponta négyet, Bicske község előljárósága volt szíves rendelkezésünkre bocsájtani, példát mutatva arra, miként lehet jóakarattal és áldozatkészséggel még a mostani nehéz viszonyok között is a tudományos kutatást előmozdítani, és ezzel kulturális fölényünket igazolni. Hálás köszönet a becses támogatásért. Az ásátásról fényképeket Horváth Ferenc, bicskei tanító, rajzot Prukner Ferenc reálg. rajztanár volt szíves készíteni.

A mintegy három hetet kitevő ásátás eredményét feldolgozva leletekben a következő:

A) K ő e s z k ö z ö k : 48 dr. pattintgatásra használt nagyobb

kőmag és egy csomó törmelék kovából, 1 db. obszidián kőmag, 5 drb. gyaluként szereplő lapos kovakő a használat folytán kopott éllel, 5 db. fűrészcsészés élű kovapenge, 7 db. nagyobb és egy csomó apró késpengetőredék, 4 db. lyukasztásra alkalmas kovadarab, 6 nagyobb és 12 kisebb nyílhegy alakú kovapenge törött csúccsal, 6 db. csiszolt kőeszköz töredék, az egyik alsó részén fehér festékréteg, úgylátszik, festék készítésnél (szétdörzsölés) használták, 2 db. csiszoló kő (Lt. sz. 8864—71), 2 db. kova az 1 sz. sír környékéről (Lt. sz. 8937).

B) **Agancs és csonteszközök:** 5 drb. fejsze agancsból ágnál való átfurással, agancsfejsze ág nélkül a 2. számú sírból, ívalakú agancsrészlet a megmunkálás jeleivel és egyik végén kopás, 2 drb agancsrózsa feldolgozásra levágott ágakkal, 8 db. agancsvég a használat nyomaival, 2 db. simításra használt állatborda, fűzfalevél alakú csontlemez (edénydiszító vagy hálókötőtű lehetett), 3 db. csonttű-töredék hegygel, csonttű közép-töredéke, csontár a 3. számú sírből, ívalakú csiszolt csonttöredék, ívalakú csonttöredék felületén hosszanti barázda, gyöngyösen tagolt csontpálca töredék, ékalakú csontdarab, 20 db. gyöngyszem csontból a 2. sz. sír gyermek csontváza mellől, 12 db. gyöngyszem réteges szerkezettel (kagylóhéj?) a 2. és 5. számú sírből, 1 db. kauri csiga, állatfogrészlet megmunkálva. (Lt. sz. 8872—8889).

C.) **A gyagtárnyak:** Ép vagy rekonstrukció folytán kiegészített edények:

1.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített fazékszerű edény a 4. sz. sírből. Magassága 15·7, szájbősége 8 cm. Alsó része hasas három vízszintesen átfúrt kisebb füllel, felső része hengeres. (Hasonmását l. a herpályi leletek között Tompa F.: A szalagdiszes agyagművesség kulturája Magyarországon 42. l. 2. á. Hengeres részén és az egyik fültájon piros festés nyomai, aminek alapján megállapítható, hogy eredeti formájában feketés-szürke alapszínét nyakán és a fülek körül piros festék takarta. (Lt. sz. 8890)

2.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze a 4. sz. sírből. Alsó része csonka kúp, felső része hengeres. A két rész találkozásának éllel jelzett határán három bütyök. Magassága 9·5, szájbősége 11 cm. Alapszíne feketés szürke, szájnylása körül karminpiros szalag díszítette. (Lt. sz. 8891)

3.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze a 2. sz. sírből. Magassága 6, szájbősége 8·5 cm. Alsó része gömbölyded, mely élt alkotva fent hengeresen folytatódik. Az élen három bütyök. Színe foltosan feketés-szürke festéknyomok nélkül. (Lt. sz. 8892)

4.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze az 1. sz. sírből. Magassága 7·5, szájbősége 9 cm. Alsó ré-

sze gömbszerű, felső része hengeres nyakban végződik. Kidom-
borodó részén három bütyök. Színe feketés-szürke, a szája kö-
rül mézlerakodással takart karminpiros festéknyomok. (Lt. sz. 8893)

5.) Háromlábú pohár darabokból összeragasztva és kiegé-
szítve az 1. sz. sír mellől. Magassága 11, szájbősége 8,5 cm. Alsó
része tölcsérszerűen keskenyedik, felső része ívesen hajló rövid
nyakat alkot, alatta 3 bütyök. Mint lábas edény rokon a tordai
edényekkel (Roska: Az ősrégészet kézikönyve II. k. 147. l. 78 á)
virágkehelyszerű alakjával pedig a miskolci múzeumnak Tompa
által közölt (A szalagdíszes agygművesség kultúrája Magyar-
országon, 36 l. 1. á) rövid nyakú, talpas poharával. (Lt. sz. 8894).

6.) Teljesen ép kétfülű, kevésbé finom agyagból készült
kisebb bögre a 3. sz. sírból. Magassága 8, szájbősége 8 cm.
Alsó része csonkakúp, felső része kissé kihajló nyakat alkot. A
kettő határán alkalmazott fül függélyesen átfúrt. A száj pereme
csipkézett. Az égetésnél kapott vörös színét szürkés foltok tar-
tíjtják. (Lt. sz. 8895).

Felerészben fennmaradt edények:

7.) Kisebb edényke gömbölyded alakú fenéktöredéke négy
bütyökkel. Alapszíne az égetéstől származó halványpiros, a büty-
kök közül jól kivehető karminpiros festés. A piros festék körül he-
lyenként apró fekete foltok is kivehetőek, a fenéken pedig vastag
fehér festékréteg maradt fenn. Diszítése tehát ugyanaz, mint
a Tompa által közölt tiszapolgári edénytálpé. (l. m. LIV. t., 2. k.)
A pirosra festett bütykök a női mellbimbót látszanak utánozni.
(Lt. sz. 8896)

8.) Három darabokból összeillesztett féledény gömbalakjával
hasonmása a Roska által közölt e fajta típusoknak (l. d. II. k.
139. l. 71. k. 1—3 á), de díszítés nélkül. Színük feketés-szürke,
anyaguk finoman iszapolt. (Lt. sz. 8897—99.)

9.) Edény talp kettő került elő. Az egyiknek érdekessége,
hogy fehér-szürke-símitott felületét a megmaradt tálrészlet belső
részén sárgás-fehér festékréteg takarja. Ugyanilyen foltok a külső
felületen is láthatók, tehát egy fehér festékkal bevont táltöredékkal
van dolgunk. A másik talpnál a hozzátartozó edényből semmi
sem maradt. A fennmaradt talp rész lefelé tölcsérszerűen széle-
sedik. Színe kívül szürke és okkersárga, belül szürke. (Lt. sz.
8900—901).

10.) Edénytöredékek durvább anyagból, díszítés nélkül:
4 db. nagyobb fazékféle edény fenékrészlete, 4 db. nagyobb
tálrészlet, szögletes tál töredéke szélén ujbenyomások, 5 db.
edényfül, 15 db. durvább bütykös töredék, 3 db. vastag edény-
részlet. (Lt. sz. 8902—13.)

11.) Edénytöredékek durvább anyagból díszítéssel: 1 db.
gerincén pikkelyszerű mintázattal, 3 db. fenyőgalyszerű mintával.

6 db. ujj és körömbenyomásos, 2 db. vonalas diszítéssel. (Lt. sz. 8914—27).

12. Finomabb kidolgozású edénytöredékek: 4 db. oldalrész diszítés nélkül, 4 db. bütykös, 4 db. vonaldísszel (függélyes, ives, zegzugos), 4 db. piros festékes, 2 db. hasított patára emlékeztető lábbal. (Lt. sz. 8918—21).

13.) Edénytöredékek emberlábfejes talppal 2 db. (Lt. sz. 8922).

14.) Edénytöredék átfúrt madárfejjel (Lt. sz. 8923),

15.) Gyermejkjátékként szereplő edényke töredéke (Lt. sz. 8924).

16.) Egyéb agyagból készült tárgyak: csillagalakú, felfűzésre szolgáló lyukkal ellátott csüngők, közülük 6 db. hatágú és egynek meglevő ép nyulványa férfi nemiszervre emlékeztet, 4 db. ötágú és egynek ágai levélszerűen kiszélesülnek, a másoknak ugyancsak nemi jellege van, (hasonló leletről, mint amuletről tesz említést Tompa I. m. 37. l. XXXV. t. 10. á), 1 db. hálónehezék, 4 db. piros festéktöredék és 1 db. az 1. sz. sírból. (Lt. sz. 8925—35, 8938).

A fölbontott öt sír közül csak az 1., 2., 3. és 4. sír csontrészei voltak megmenthetők, melyek a muzeum leltárában 633—635/1933. sz. alatt szerepelnek.

A leletek e nagyszáma és változatossága most már biztos támasztó pont, hogy a bicskei telep helyét a vele rokon kőkori leletek között megállapíthatjuk. Ebben nagy segítségünkre van Tompa F. a szalagdíszes agyagművesség magyarországi kulturájáról nemrég megjelent, fentidézett műve, mely osztályozva a neolitikori festett edényeket a bicskeieknek megfelelő korát Kr. e. a 3000—2500 közötti időszakra helyezi és Tiszai-kultura név alatt foglalja őket össze. A bicskei festett edények alapszíne az edény égetési színe és ezen a festék minden mintázat nélkül csak egyszerű szalagok vagy foltok alakjában jelentkezik. Ez alapon korunk a Tiszai-kultura második időszakára esik, vagyis a neolitikor végére, közel a rézkor kezdetéhez. A leletek értékét emeli, hogy e korból Tompa térképe szerint festett edény a Dunántúl eddig csak Tolnamegyéből (Lengyel, Tevel, Nyanyapuszta, Hidegkut, Simontornya) és Somogy megyéből (Somodor) ismeretes. Nagyon fontos körülmény, hogy Bicskén a telep mellett meg van temető is. E kettőnek együttes föllelése kevés esetben sikerült. A székesfehérvári múzeum szempontjából pedig a bicskei ásatást az teszi becsessé, mert eddig a kőkor nagyon szerényen szerepelt a múzeum régészeti gyűjteményében, most pedig az ásatás révén oly nivóra emelkedett, mely nemcsak hazai, de külföldi vonatkozásban is figyelmet érdemel.

Marosi Arnold.

Ásatás Előszállás—Bajcsihegyen.

Szemle 1931. évfolyamának 6. számában (6. l.) jelentettük, hogy az előszállási uradalomhoz tartozó Ménesmajorban Bajcsihegynek nevezett részén a vasut mentén végzett földmunkálatok közben avar sírleletekre találtak. Az összegyűjtött leleteket az uradalmat birtokló zirci apátság engedélyével a székesfehérvári múzeum kapta meg és ugyanekkor megengedte azt is, hogy a földmunkálatokat átkutatva meggyőződhessünk: vannak-e esetleg még bolygatatlan sírok. Az engedélyezett ásatást 1931 aug. havában akartuk megkezdeni. A gazdasági viszonyok akkor ezt nem engedték meg és csak 1933-ban nyílt alkalom tervünk kivételére. A munkálatokat aug. 21-én kezdtük meg és 26-án fejeztük be. Az ásatásnál jelen voltak Marosi Arnold, a székesfehérvári múzeum igazgatója, és Lencsés József altisz, az antropologiai anyag szemmeltartására a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya megbízásából Dr. Apor László, egyetemi asszisztens. Munkásokat, naponként négyet, a zirci apátság volt szives adni. Vendégszerető ellátást, az ásatás színhelyére való kiutazáshoz szükséges fogatokat az uradalmi jószágkormányzóság kedves előzékenysége biztosította. A szives támogatásért jötevőink fogadják hálás köszönetünket.

A munkát a vasútvonaltól keletre fekvő magaslaton kezdtük a vasúttal párhuzamosan a 382 vasuti szelvény tájkától a hercegfalvi állomás felé huzódó kutatóárokkaival. Sírra csak a harmadik napon akadtunk, Ezután már szerencsésebbek voltunk és a keleti részen összesen 8 sirt sikerült feltárnunk.

1. sír. Fekvése a vasuti töltés szélétől befelé 1·10 m, a 382. sz. szelvény ductól, illetőleg 11/32 sz. áramvezető ductól északfelé 27·40 m. Mélysége 1·90 m. Mellékletek: a jobb combnál vasnyomok gyűrűszerűen hajlott maradvánnyal, a medencénél vascsat töredéke, a bal felsőkarnál mállott agyaggolyó lyukkal, a ballábnál agyagbögére nyaka alatt és közepén körben futó barázdák, a fejnél sertécsont. A fej egészen, a hosszcsontok csak részben voltak megmenthetőek.

2. sír. Távolsága az előbbbitől 1·50 m, mélysége 1·90 m. A jobb lábfejnél agyagbögére: színe fekete, szájeremén haránt barázdák, felületén szabálytalan hullámvonalas szalag, mag. 13·4, szájb. 11. cm. Az eléggé ép csontváz koponyája a medencén feküdt. Sertéscsomb is volt a sírban.

3. sír. Távolsága az előbbbitől 5 m, mélysége 1·95 m. A ballábnál vöröses színű bögére, füle hiányzik; a medence tájon

lemezes vastöredékek karikákkal, bronzlemezdarabok lyukkal áttört visszahajtott széllel, vaskés (a sírban megmérve 10 cm); a jobb karon bronzkarperec; a balválnál agyagorsógomb, felületén barázdák; a nyaktájon fülbevalók, bronzkarikák, egy csomó dinnyemag-alakú gyöngyszem üvegből. A csontvázból csak a koponyatető volt megmenthető.

4. sír. Távolsága az előbbitől 2,5 m, mélysége 2 m. A ballábnál fekete bőgre: nyaka alatt és hasán hullámvonal, lejjebb körkörös barázdák, mag. 13, szájb. 11. cm.; medencénél vascsat, vaskés; a jobb kéznél vaskarika; a fejnél két bronz fülbevaló. A csontvázból csak a koponya használható.

5. sír. Távolsága 1,5 m, mélysége 2 m. A jobb lábfejnél kisebb fülesbőgre töredéke, színe pirosás, a balkézen pántos gyűrű, a két karon egy-egy karperec, a balválnál orsógomb barázdákkal, a nyaktájon függők és egy csomó dinnyemag-alakú gyöngyszem üvegből. A csontváz teljesen korhadt volt.

6. sír. Távolsága 3 m, mélysége 1,95 m. Melléklete állatcsont, a csontvázból a koponya használható.

7. sír. Távolsága 2,5 m, mélysége 1,95 m. Az igen korhadt csontváz mellett sertéscsont, a jobb vállnál agyagorsógomb, a bal medencén vascsat maradvány.

8. sír. Távolsága 1 m, mélysége 1,85 m. Melléklete: a jobb lábfejnél szép, szabályos alakú szürkés-sárga bőgre, füle hiányzik, rövid nyaka alatt körkörös barázdák, mag. 15, szájb. 9 cm. Csontváza használhatatlan.

Ezen sírok feltárása közben utána néztünk annak is, vajjon a vasutvonaltól nyugatra eső, már föltárt területen, a honnan a korábbi leletek előkerültek, a terület meg nem bolygatott részén nem akadnak-e még sírok. E kutatásunk közben négy sírt sikerült feltárnunk, melyek tartalma folytatva a fenti sorszámot, következő:

9. sír. Mélysége 1,30 m. A korhadt női csontvázból csak a koponya és egyik combcsont volt megmenthető; melléklete a medence táján vascsat, a koponya jobb oldalán nagyobb, balon kisebb bronzkarika.

10. sír. Mélysége 1,60 m. a férfi csontvázból csak a koponya és combcsont volt megmenthető a lábfejnél kisebb, darabokra mállott agyagbőgre, jobb kéznél vaskés töredékei kerültek elő.

11. sír. Mélysége 1,75 m, a teljesen korhadt csontváz mellett melléklet nem volt.

12. sír. Mélysége 1,40 cm, fiatal, melléklet nélküli csontváza teljesen korhadt volt.

Látva a feltárt sírok szegénységét tovább a munkát nem folytattuk abban a hitben, hogy e sírok már a temető szélét jelezték.

Marosi Arnold.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kisapostagi bronzkori temető.

Fejérvármegyének legújabbban felfedezett őskori telepe a kisapostagi bronzkori urnatemető. A felfedezés Erdős Imre állami tanító érdeme, kinek jelentése alapján a székesfehérvári múzeum f. é. február 26-án szállt ki helyszíni szemlére. Az urnatemető a községnek az országot felé eső északi részétől keletre fekszik, hol a katonai térkép 148 sz. magassági pontjától délre elterülő földeken szántás közben minduntalan kerülnek felszínre urna töredékek. A leventék között akadt két vállalkozó ifju, kik munkához látva néhány urnasírt egészben igyekeztek megmenteni, melyeket az állami iskolában gyűjtöttek össze. Ez összegyűjtött anyagból Erdős Imre készséggel engedte meg, hogy a múzeum kiválogathassa a neki megfelelő tárgyakat és ily módon most már Kisapostagnak is van képviselője a vármegyei múzeumban, még pedig nem is utolsó helyen. A beszállított tárgyak jegyzéke: 3 bronzkarperec, 8 nagyobb bronztű, 2 kis bronzkarika, bronztör pengéje, nagyszámu övfelszereléshez tartozó, különböző alakú bronzdíz, 11 kisebb-nagyobb füles pohár köztük több mészbetétes példány, 2 talpas edényke geometrikus díszítéssel, ovális alakú talácska, 4 kisebb talpas tál, talpas csésze, kis tálka és pohárka töredékei, 225 cm. átmérőjű négyfülü tál, 5 hamuverednek használt edény. (Lt. sz. 8989—9031) A hamveredek közül különös becses egy mészbetétes példány. Izléses alakja és pereme alsó részének zezugvonalas, fehér díszítése egyik legszebb példánya a múzeum urnagyűjteményének. Magassága 33,3, szájbősége 31 cm. (Lt. sz. 9027) Egy 50 cm. magas urna karcu alakjával válik ki a szokott formák közül. Nyaka alatt három kis fül és két széles, köralakú hornyolás díszíti. (Lt. sz. 9030).

Római mérföldkő Kisapostagról.

Mérete. A hengernek faragott oszlop hossza 202 cm, a lábázat 51 cm, egész hossza 253 cm. Kerülete 130; a lábázatot téglalap alakúra faragták. A

feliratos mező hossza 95, szélessége 54 cm.

Hol találták? Kisapostag határában, az országot Dunapentele és Kisapostag közti szakaszán, a 756 számú kilométer jelzésnél, Szurma István földjén az uttól keletre mintegy 200 lépésre.

Felirat.

1. I M P C A E S
2. M A N T O N
3. G O R B A N O
4. P F A V G
5. P O N T M A X T B
6. P O T C O S P P
7. P R O C O S
8. A B A Q
9. M P L I

Olvasás.

1. Imperatori Caesari
2. Marco Antonio
3. Gordiano
4. Pio, Felici, Augusto,
5. Puntifici Maximo, Tribunicia
6. Potestate, Consuli, Patri Patriae,
7. Proconsuli
8. Ab Aquinco
9. Milia Passum LI.

Magyarul.

A jámbor, szerencsés, fölséges Marcus Antonius Gordianus parancsnokló császárnak, néptribunus hatalmú főpapnak, consulnak, a haza atyjának, proconsulnak. Aquincumtól 51 ezer lépésre.

Jegyzet.

Ki ez a Gordianus? Három császárt ismerünk e néven. I. és II. Gordianus, apa és fia, Afrikában Numidiában csatavesztés után egyszerre pusztult el a 238. év elején. Különbben is csak 3 hétig uralkodott. Az unokát III. Gordianus néven választotta császárrá a senatus a már kormányon levő Pupienus és Balbinus császár mellé. Miután e két utóbbit a testőrök hamarosan megölték, a még csak 14 éves III. Gordianust kiáltották ki császárnak Kr. u. 238. év márc. végén. 238 nyarán veszi fel a néptribunus címet,

a consulit 239-ben, a proconsulit bizonyára 240-ben. Címei már vannak, de tekintély nincs. Ez csak akkor kezd növekedni, midőn 241-ben egy derék katonatisztnek a leányát nőül veszi, és apósát teszi meg a gárda parancsnokává. Ettől kezdve hatalma, befolyása gyorsan gyarapszik. Ázsiában 242-ben apósával együtt egyre másra aratja a diadalt 3 ellenségén: de apósa hirtelen halála után a testőrség új parancsnoka fölkelést szít és a császárt megölik a 244. év elején, tehát 20 éves korában.

Mérföldkövel I. és II. Gordianust nem tisztelheték az időrövidsége miatt. III. Gordianusnak ily módon megtisztelésére és megörökítésére akkor nyílt alkalom mikor már ő a közbizalom embere volt, tehát 242-ben.

Ezt az oszlopot 1692 évvel ezelőtt faragták, még pedig ritka magasságra és feltűnő karcsúvá, nem csoda hát, hogy a különben kemény mészke 3 darabra tört. De azért összeilleszthető. Felirata magason kezdődik. Habár sokáig hevert a földben, mégis még sok sok betűjében látható a pompeji vörös festék, amely eredetileg díszítette. Mily messziről látható volt a fehér mészke oldalán a vörös betű!

Jelölte a római birodalom csodás országutját a Duna jobb partján az aquincum-mursai (óbuda-eszéki) vonalon. Az 51 ezer lépés azt mutatja, hogy ez a mérföldke Fejér megye déleleti szélén állott Baracs és Dunapentele közt, mert a baracsi 2 mérföldke az 55 ezer lépést hirdeti. Így ez a Kisapostagon napfényre került kő nem messze rejtőzött eredeti állomásától, míg a földből kikeltn törve bár, de fogyva nem, megillető helyére jutott: a megye muzeumába.

Dr. POLGÁR IVÁN.

A sóstói középkori temető.

A sóstói evangélikus temető folytatását képező domb 1934 elején történt lehordása alkalmával csontvázakat találtak, amit a múzeumnak jelentettek és egy ott talált edényt be is szolgáltattak. Hogy a Sóstó e részén temető volt, nem ismeretlen a muzeum előtt.

1925-ben, mikor e területet, mely valamikor homokbánya, majd cigánytelep volt, planírozták, már találtak csontvázakat, sőt a muzeum próbaásatást is végzett. Az ekkor talált és muzeumban őrzött leletek a kővefkezők: kettőtört négyélű nyakperec, egy sima fehérfémből készült és egy gerezdelt sárga fémgyűrű, kékköves ujjgyűrű, gyűrű bronzsodronyból, félhold alaku bronzcsüngő, nyolc csavaros végű halántékgyűrű. (Lt. sz. 6766.) Az ugyanekkor beszállított csontvázak (10 db) később a M. N. Muzeum Néprajzi Osztályának embertani gyűjteményébe kerültek. A leletek alapján a sírok korát a XI—XIII. századra tettük (Fejérm. Napló 1925, 36. sz. Muz. Értesítő). E véleményünket az ujabban beszolgáltatott edény szintén igazolja, amely alakja, anyaga, díszítése teljesen beleillik az árpádkori keramikába. Az öblös, fazékszerű, vörösszínű edény felületét ugyanolyan, sarkantyúval készült, recés csavarvonalon díszíti mint egy Havranek Iózsef utcából származó edényünket. (Lt. sz. 7990) Méretei azonban jóval nagyobbak: nagysága 26, széjőbősége 19,5 cm. Pereme szépen profilos, fenékbélyege nincs. (Lt. sz. 8977) A lelet becsét emeli, mert árpádkori kerámiánk adatokba eddig meglehetősen szegény. A leletekkel együtt két koponyát is (32/934) kapott a muzeum.

A bicskei, both- és richárdpusztai éremleletek.

Vármegyénk e nevezetes éremleleteire a Numizmatikai Közlöny nem rég megjelent 1929—30-ki évfolyama hívta föl figyelmünket, ahol Jeszenszky Géza: A richárd pusztai éremlelet és a C. N. H. 59. szám szigláji című cikkében foglalkozik velük. A három lelet majdnem azonos tartalmu I. Kálmán, II. István és II. Béla korában használatos pénzekkel. A bicskei lelet, melyet a debreceni Déry-muzeum őriz 63, a both-pusztai 1452 darabból áll. Ebből 190 Schmidt Béla, 1262 a székesfehérvári muzeum birtokában van. A richárd pusztai érmek száma súly alapján 32000 darabra tehető. Miután a leletek tantama azonos és lelőhelyük egymástól való tá-

volsága 3–5 km, Jeszenszky arra a feltevésre jut, »hogy tulajdonképpen csak egy páfatlanul gazdag lelettel állunk szemben, melynek egyes töredékeit nem egy helyen és nem egy időben értékesítették a leletre bukkant burgonyaszedő munkások. Ha elvetjük ezt a magyarázatot, ugy valami rettenetes hadieseményre kellene gondolnunk, mely elől egész vidék lakossága a földbe rejtette pénzkészletét és melyben az összes érdekeltek elvesztek. De ilyen veszedelemről a történelem nem tud.« A székesfehérvári muzeumban lévő leletrészt Szentgáli Károly dolgozta fel és rendezte 1911-ben, ugyanó a Num. Közöny 1916-iki évfolyamában is foglalkozott velük. »A sziglak megfejtése felé« c. cikkében. A richárdpusztai leletet előzőleg Éber Lászlóné ismertette. (Num. Közl. 1904, 87. l).

A Bécsből visszakerült műkincsek és Székesfehérvár.

A Bécsből visszakerült műkincseknek egyik székesfehérvári vonatkozása, hogy a hazahozott kéziratok egy legértékesebbjének *Anonymus Gesta Hungarorum* szerzője, aki a kézirat kezdő szavaiban »P. dictus magister«-nek mondja magát, Jakubovich Emil megállapítása szerint Péter, II. István király notáriusa volt, ki betölthette ezt a szerepet II. Béla alatt is, kinek később *székesfehérvári prépost* korában követe is volt a német császárnál (Magy. Művészet 1933, 289. l). Ugyancsak Jakubovich Emil derítette ki a *Bécsi Képes Krónika* szerzőjét is. Ez Kálti Szomajon fia Mihály fia Márkus volt, kinek életét 1336 óta a krónika iratása éveig, 1358-ig tudjuk nyomon követni. A kérdéses évben *székesfehérvári örkanok* volt. (Magy. Művészet 1933, 290 l). A harmadik székesfehérvári vonatkozása szerzemény *Pierre Joseph Verhaghen* (1728–1811) nagy koncepciójú olajfestménye, mely a kép címe szerint azt a jelenetet ábrázolja midőn Szent István a koronát a székesfehérvári székesegyházban a pápa követétől átveszi. A képet Mária Terézia vette meg a császári képtár számára 1770-ben és valószínű az ő rendelkezésére is készült. Nem valószínű ugyanis, hogy

a németalföldi művész saját szántából, rendelés nélkül festett volna ilyen rendkívüli méretű (280x340 cm.) képet, amelynek tárgya még őhozá messze esett egy flamand festő gondolatkörétől. A témának ez az idegenszerűsége ugyan meg is látszik az ábrázoláson, mely minden inkább, mint magyar szellemű, ahogyan a festő a székesfehérvári bazilikát és Szt. Istvánt elképzelte, azt alig lehet csodálkozás nélkül szemlélni.« (Magy. Művészet 1933, 260 és 264 l.) A témát minden valószínűség szerint Mária Terézia adta meg neki. Abban is, mikor az esemény színhelyeként a székesfehérvári bazilika szerepel, amidőn a bazilika még nem állott, Mária Terézia akarata nyilvánulhatott. Mi lehetett vele a célja? Kiemelni Székesfehérvárnak nagy történelmi múltját, azét a városét, amelyet 1777-ben püspöki székhellyel tüntetett ki.

Muzeumunk Makart képe.

Piktura szempontjából a XIX. század részben elsőrangú nekiindulások és alkotások, részben a selejtes tömegtermelés korszaka. Nincs általános értékű, egységes és szervesen kinővekedő fejlődés. A század a pozitívizmus kora s így a természethez való igazodás utján a művészet a technikai mesterkedések alkalmazásával a pusztá ábrázolás problémájává válik. A német nyelvterületeken, a nagyszámu fejedelemségek székhelyein a festők nagy tömege csoportosul művészi központokba. Államok és más közületek, egyesületek, mecénások támogatják a műtermelést. Csak a kortársak lelki letére közvetlenül ható témát keresnek, a téma aktualitása a fontos. Döntő jelentőségű volt, hogy a gondolatbeli tartalom, illetve téma a képről közvetlenül leolvasható és magyarázható legyen. Ez sokkal fontosabb volt, mint a forma által közvetített érzéstartalom. Ez a tárgyiasság a képeket túlnyomórészt szárazzá, aprólakossá és külsőségesé tette. Hozzájárult ehhez az ezen századbéli akadémiai tanításnak a művészi ösztön elnyomását eredményező módszere, a régi nagymesterek teljesen félreértett külsőséges utánzása.

A XIX. század közepe táján Münchenben Karl Piloty, Bécsben Karl Rahl és Hans Makart körül alakul ki egy-egy művészi központ. Mindegyik európai híru mesrer volt. Tanítói működésük elsősorban fontos. Piloty hatása alatt alakul ki Bécsben az ugynevezett új-velencei iskola, mely a klaszszikus formák és beállítások és ragyogó kolorizmus mellett aprólékos és külsőséges realizmussal különösen történelmi jeleneteknek szinpadias elrendezését vetítette óriási vászon, vagy falfelületekre.

Hans Makart Bécsnek páratlan népszerűségű festője volt. Salzburgban 1840-ben született, Bécsben 1884-ben halt meg. 1858-ban a bécsi akadémia növendéke, 1879-től Münchenben van, hol 1861-ben Pilotynak lesz tanítványa. 1862-től 1866-ig bejárja Londont, Páris és Itáliát. Ezután állandóan Bécsben marad, 1879-ben a bécsi akadémiaán a történelmi festés tanára lesz. Ez évben ő tervezi az uralkodó-pár ezüst lakodalmának díszmenetét. Ekkor indul hódító útjára a száraz virágokból készült, ugynevezett Makart bokréta és a Makart kalap.

Ha lelki mélységet művei általában nem is mutatnak fel, mégis Makart az ő korának egyik legünnepeltebb festője. Rendkívüli termékenységével, történelmi tanulmányokon alapuló jelmez alakjainak nyüzsgő tömegével, érzékes szépségű nőalakjaival, szemkép-

rátató dekoratív képességeivel színeségével és virtuóztatásával szinte páratlan egyéni siker kísérte pályáján. Híres alkotásai: Caterina Cornaro Velencében, (Berlin National galerie) Pestis Firenzében (Firenze) Az öt érzék (Drezdai és newyorki, stb. képtárakban) V. Károly bevonulása Antwerpenbe (Hamburg Kunshalle) Ariadne diadalmeuete (Wien Kunshist. Muzeum) stb.

Lovag Freistädler Jenő mecenási gestusa egy igazán kiváló és ritka művészi értékű Makart képhez juttata muzeumunkat. Azon kevés Makart képek közül való, amilyen nem a tömegek felvonultatásával bilincsel le a művész. Csak egyetlen alak: a gyermek Diana. Vadásztrofeákkal kezében táncol. Festőiséggel tompított barokk. A jókedv és fiatalság bájos szétömlése. Ragyogó makarti színek. A fény és szinproblémákban azonban nem merül el a kis Diana kisugárzó egyéni bája, vidámsága, életkedve és jelleme. A Makartoknál ritkábban fellelhető lelkeség árad a képen. A mélytűzi kék és piros színek finoman hangoltak, a formák kihangsúlyozottak. A kép befejezett és az egyéniség bélyegét viseli magán.

A pompás, hatalmas méretű kép, mely egyik disze Muzeumunknak, ott mindenkor megtekinthető.

Dr. KEPES JÁNOS.

HIVATALOS TUDÓSÍTÓ.

A Muzeumegyesület választmányi ülése.

Egyesületünk 1934 márc. 3-án tartotta ezévi első választmányi ülését Dr. Kepes János ügyvez. alelnök vezetésével. Jelen voltak: Marosi Arnold muz. igazgatója, Dormuth Árpád titkár, Dr. Kaltenecker Viktor, Klöckner József, Magdics István, Manger Emil, Márton Jakab, Dr. Mészöly József, Dr. Polgár Iván, Pfinn István, Rauscher Béla, Dr. Say Géza, Schmidl Ferenc, Streit Ferenc és Dr. Szarka Géza vál. tagok: valamint Joachim József, Majer Lipót és Radeczky Dezső tb. muzeumőr munkatársak.

A titkári jelentés kapcsán *Dormuth*

Árpád bejelentette, hogy hosszas le. véltári kutatás után sok értékes adagot talált Vörösmarty Mihály fehérvár tartózkodására vonatkozólag, nemkülönben teljes fényt derített a család itteni multjára vonatkozólag, mely szorosan egybeforrott a város XVII—XVIII. század restaurációjával és 1688-ig megy vissza. Megtalálta egyebek közt a költő nagyszüleinek fehérvári házát, melyet azután édesatyja örökölt és annak halála után az özvegy kezén maradt 1825-ig. Az egyesület örömmel köszöntötte a kutató eredményeit és egyhangulag elhatározta, hogy a házat emléktáblával fogja megjelölni.

Hasonló lelkesedés fogadta *Marosi Arnold* muz. igazgató bejelentését, ki a muzeum épületének kibővítéséről számol be. A tervet *Schmidl Ferenc* városi műszaki tanácsos mutatta be, ki a polgármester engedélyével a városi mérnöki hivatal szakavatott építészével és *Molnár Tibor* építésmérnökkel együtt dolgozta ki az egész tervezetet. A tervek szerint a Bástya utca felől hosszabbítják majd meg az épületet, mely építészetiileg főleg a Várkörút felé fog érvényesülni. Az építéshez szükséges anyagiak előteremtésére felhatalmazást adott a muz. igazgatójának, ki azt készséggel vállalta.

Igazgatói jelentés kapcsán leszámolt továbbá arról, hogy a Hadtört. Muz. átírata alapján a 69. gyalogezred tisztii étkezdéjéből származó két nagy olajfestményt (I. Ferenc József és Erzsébet királyné) átadtuk a helyi 3. honvéd gyalogezrednek. A Lantos féle aukció alkalmával megszereztük a muzeum részére egy XV. századbéli fametszetet, mely Székesfehérvár 1490. évi Miksa császár által történt elfoglalását ábrázolja. Városunk polgármestere szíves engedelméből a kiállításra átvett levéltári anyagból továbbra megmaradhat muzeumunkban letétként Székesfehérvárnak I. Lipóttól kapott kiváltságlevele és a város címer pecsétjét engedélyezi cs. és kir. okirat. Ezután a muzeum belső és külső munkálatairól számolt be. Ismertette a kisapostagi bronzkori és a fehérvári sóstói középkori temető maradványait, melyeket muzeumunk megszerzészén kiállított. Nemkülönben kiállításra elkészült már Fejérmegye legrégebb őskori településének, a bicskei neolitikori telepnek anyaga is, amiért a muzeum I. emeleti előcsarnokának átrendezése vált szükségessé. Pénztári ügyek és az ez évi költség-előirányzat bemutatása után, melyet a választmány elfogadott, az ülés végetért.

A muzeum gyarapodása.

Gyűjteményeink vétel útján főleg a kisapostagi ásátás eredményeivel gazdagodtak. *Erdős Imre* áll. tanító buzgalmából gyűjtöttük össze a már említett bronzkori urnatemető maradvá-

nyait, továbbá 28 db. kisebb-nagyobb tárgyat, valamint egy római mérföldkővet. Fényképeinket lemezeinket is gyarapítottuk, különösen a bicskei kőkori telepről készült felvételekkel (25 db).

Ajándék útján gyarapították a muzeumot *Major Ferenc* polg. isk. tanuló a sóstói középkori temető egy teljesen ép XII.—XIII. századi nagyobb agyagedényével és két ugyanon származó koponyával; *Simon Gyula* egy 1855-ből való zöldmázás kulaccsal; *Dr. Kepes János* az 50—60-as évekből származó tarokk-kártyákkal; *Kőrösi Jánoska* egy áttört művü rézkapocscsal; *Radezky Dezső* régi rézsuly mértékekkel; *Horváth Ferenc* (Bicske) a bicskei neolitikori sírok fényképfelvételeivel (4); *Béni László* (Órpuszta) 2 db. rómaikori tárggyal; *Gergelyi Béla* (Előszlász) egy népvándorlásokori vaslándzsával; *Ranschér Béla* egy a repülőgépről ledobott nyílheggyel; *Dr. Tunner Károly* (Szombathely) *Reviczy Gyulától* származó tajték pipával; *Kaiser Józsefné* 2 drb. világháborus éremrenddel és régi pénzekkel; *Dr. Kneifel István* 6 drb. Kossuth bankóval és 53 drb. éremmel. Ajándék útján szereztük még Kisapostagról *Gordianus nagybronzát* és *Szfvár 1490 évi* elfoglalásáról készült fametszet kliséjét.

Letétként kerültek muzeumunkba Székesfehérvár város részéről az öreghegyi Darmstädter-féle szőlő (Fisk. dűlő) kerítéséből előkerült gotikus faragványok homokkőből (4 drb) és egy római sírkő töredéke mészkőből (1 drb); *Müller Ferenc* részéről egy hajlottpengéjű kard és egy szurony.

A művészeti és könyvtári anyagot vétel útján a következőkkel gyarapítottuk: a pásztorfaragásos fapipa; a XV. századbéli eredeti fametszet: Miksa császár elfoglalja Székesfehérvárt 1490-ben; az 1848 dec. 30.-iki móri csata könyomata; a XIX. sz. elejével származó Fejérmegyei vonatkozású néprajzu tárgyú vízfestmény. A könyvtár anyagában a Könyvbarátok Szövetségének 1934 évi kiadványai (4 db.); a Magyarország néprajzának I. kötete; *Schneider Miklós* kiadványának 2 kötete.

Ajándék útján gazdagították anyagukat: Szüts Jenőné egy arcképpel, *Joachim János* 6 db. könyvvel, *Csitáry G. Jenő* könyvnyomda 39 db., *Vörösmarty nyomda* 56 db. nyomtatvánnyal és 4 db. könyvvel, *Pannónia nyomda-vállalat* 74 db. nyomtatvánnyal és 9 db. könyvvel, *Debreczeni István* könyvnyomdája 76 db. nyomtatvánnyal és 5 db. könyvvel, *Eisler nyomda* 11 db. nyomtatvánnyal. *Veiland Ferenc* 5 db. régi szinlappal, *Dr. Kepes János* 1 db. folyóirattal, *Kézdi-polyányi Kovács Béla* 4 db. régi fehérvári nyomtatványval, *Simon Gyula* 4 db. könyvvel, *Peék Gyula* (Velece) 80 db. *Dormuth Árpád* 5 db. nyomtatvánnyal; a Szt. István Akadémia 2 db. könyvvel.

A »Székesfehérvári Szemle« új alakja.

Muzeumunk ezen immár több éven keresztül megjelenő kiadványa, mely tapjaink áldozatkészségének eleven tanujele, külső és belső szempontból új köntöst öltött. Az eddigi majdnem quart-forma helyett a könyvészetileg jobban kezelhető és az általános használatnak megfelelőbb nyolcadretű könyvalakot vette fel; tartalmilag pedig a tudományos kutatások eredményeit a legszigorubb kritikai módszerek alapján kívánja feldolgozni. Első része kizárólag tanulmányokat közöl Székesfehérvár vagy Fejérmegye életéből. E szóval nemcsak a történelmi élet megnyilvánulásait értjük, hanem életnek véve az anyagi fejlődést

is e táj geologiai és földrajzi kialakulását ép úgy vizsgálat tárgyává teszi, mint annak historiai multját, kulturális, szellemtörténeti képét, népének genealógiai, gazdasági és ethnografiai kialakulását. A »Különfélék« rovata adalékokkal kíván hozzájárulni a helytörténeti kutatás részletkérdéseisehez. A kiadvány második felében *Muzeumi értesítő* cím alatt muzeumunk életét, munkálkodását kívánjuk a tudományos világn és tagjaink előtt feltárni. E körbe vágnak *Kisebb közleményeink* is; míg a *Hivatatos tudósítások* a Muzeumegyesület működéséről nyújtanak felvilágosítást. ¶

Kérjük tagjainkat támogassák önzetlen munkánkat, mellyel városunk és megyénk kulturáját kívánjuk szolgálni; segítsenek adományaikkal, maradjanak törhetetlen hívei Muzeumegyesületünknek, városunk és megyénk ezen egyik legrégebb és lankadatlan kulturális egyesületének, mely a tudományos világ szűkebb határainkon kívül is munkálkodva rég kivivta már elismerését és komoly, tárgyilagos munkájával szaktekintélyt szerzett.

Kiadványunk jelen példánya a dolgozatok és az anyag bőségére való tekintettel bupla terjedelemben jelent meg.

GAZDÁK BIZTOSÍTÓ
SZÖVETKEZETE

Altrista alapon működő színmagyar biztosító intézet.

MAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB
BÍZTOSÍTÓ SZÖVETKEZETE.

A legelőnyösebb feltételek mellett köt:
tűz, jég, betörés, lopás, baleset, szavatos-
ság, gépjármű, élet és állatbiztosítások.

Igazgatóság: Budapest IX. Üllői-u. 1. szám.

Székesfehérvári vezérképviselő: Szent Korona (Bank) u. 7.

Fő képviselő minden vidéki városban!

Helyi képviselők minden községben!

Férfi Női divatcikkek
Gyermekek és bábé áruk
Cipők, utazási sport felszerelések
legolcsóbban

KNAZOVITZKY
divatáruházában

ALAPÍTÁSI ÉV 1855.

SZÉKESFEHÉRVÁRI
ÉS FEJÉRMEGYEI
TAKARÉKPÉNZTÁR

KÖZPONT:

NÁDOR-U. 17. TELEFON 43.

BAZILIKA-TÉRI PÉNZTÁR:

BAZILIKA-TÉR 1/3. TEL. 19.

FIÓKOK:

ADONY, SÁRBOGÁRD.

SAFE - DEPOSIT.

FOGLALKOZIK A BANKÜZLET MIN-
DEN ÁGÁVAL.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that proper record-keeping is essential for transparency and accountability, particularly in the context of public administration and government operations. The text notes that without reliable records, it becomes difficult to track expenditures, assess performance, and ensure that resources are being used effectively and ethically.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used for data collection and analysis. It mentions the use of surveys, interviews, and focus groups to gather qualitative and quantitative data. The text also discusses the importance of using statistical software and data visualization techniques to interpret the collected information. It highlights that these tools help in identifying trends, patterns, and correlations within the data, which are crucial for making informed decisions and developing effective policies.

3. The third part of the document focuses on the challenges and limitations of data-driven research. It acknowledges that while data provides valuable insights, it is not infallible. Factors such as sampling bias, incomplete data, and the complexity of human behavior can lead to misleading conclusions. The text suggests that researchers should be cautious and critical when interpreting data, and should always consider the context and potential biases of the information being analyzed. It also mentions the need for ongoing validation and cross-checking of data to ensure its accuracy and reliability.

4. The final part of the document discusses the ethical implications of data collection and analysis. It emphasizes that the use of personal and sensitive information requires strict adherence to privacy laws and ethical guidelines. Researchers must ensure that data is collected, stored, and shared in a secure and transparent manner, and that individuals' rights to privacy and control over their information are protected. The text also mentions the importance of obtaining informed consent from participants and being transparent about the purpose and use of the data.